

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่องรูปแบบการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลวิทยุมิ เอกสารวิชาการ ตำรา บทความ วารสาร ผลงานวิจัย ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร
3. แนวคิดเกี่ยวกับโมเดลและการพัฒนาโมเดล
4. การปลูกยางพาราและการส่งเสริมยางพารา
5. บริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดของการพึ่งพาตนเอง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง และความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

1.1 แนวคิดของการพึ่งพาตนเอง

การพึ่งพาตนเอง หมายถึง การที่บุคคล กลุ่มบุคคลและชุมชน มีความเชื่อมั่นว่าตัวเอง และครอบครัว หรือกลุ่มบุคคล นั้นมีระดับความสามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ในโลกได้ ด้วยการมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ ที่ใช้ชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเอง อยู่อย่างพอเพียง ช่วยเหลือเผื่อแผ่ และแบ่งปันในระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ในวิถีชีวิตประจำวันมีความสุข

สมจิต โยธะคง และคณะ (2553: 7-24 - 7-28) กล่าวถึงแนวความคิดการดำรงชีวิตในการทำการเกษตรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยอย่างน้อยหนึ่งในสี่ส่วนของการดำรงชีวิตทั่วไป โดยยึดแนวคิดของการพึ่งพาตนเอง ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดหลักการพึ่งพาตนเอง และแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 แนวคิดของการพึ่งพาตนเองโดยยึดแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระราชดำริ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งหมายถึง การพัฒนาเศรษฐกิจที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิต โดยการนำแนวความคิดของ “ทฤษฎีใหม่ทางการเกษตร” (New Theory in Agriculture) เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ อีกทั้งยังเป็นแนวทางในการทำการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยหลักการพิจารณาแนวคิดตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มี 5 ส่วน ดังนี้

1) กรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2) คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3) คำนิยามความพอเพียงประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ ได้แก่ (1) ความพอประมาณ คือ ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น (2) ความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ (3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น และคาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

4) เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมพื้นฐาน ได้แก่ (1) เงื่อนไขความรู้ ทั้งความรู้รอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน (2) เงื่อนไขคุณธรรม ต้องมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5) แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ กล่าวคือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้ และเทคโนโลยี โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อนำมาปรับใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร ประกอบด้วย (1) พึ่งตนเอง โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถใช้ชีวิตได้อย่างพอเพียง พึ่งพาตนเองตามสภาพความเป็นอยู่ของตน โดยนำพื้นฐานวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยมาประยุกต์ใช้ (2) พอประมาณ โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักคิดในการดำเนิน

ชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรอยู่ในความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีการผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับดี (3) มีเหตุผล โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรมีแนวคิดในการตัดสินใจในการดำเนินชีวิต และการประกอบอาชีพอย่างมีเหตุผล มีการพิจารณาถึงสาเหตุของผลการดำเนินชีวิตอย่างรอบคอบ ภายใต้อข้อมูลและปัจจัยที่เกษตรกรได้รับ (4) มีภูมิคุ้มกัน โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรเตรียมพร้อมรับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน (5) การเป็นคนดี โดยส่งเสริมให้เกษตรกรมีเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตที่เป็นคนดี ซึ่งประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับคุณธรรม ที่จะทำให้เกษตรกรสามารถใช้ชีวิตตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมีความสุขและเอื้อประโยชน์แก่ตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (6) สมดุล หรือเดินสายกลาง โดยการส่งเสริมให้เกษตรกรดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไร้เหตุผล และไม่ทำตนขัดสนจนทำให้ชีวิตตนเองยากแค้นลำบากจนไม่มีความสุข การเดินสายกลางจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมไม่ล้าหลัง แต่พร้อมที่จะรับรู้และรับทราบความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลาอย่างรอบคอบ ให้ชีวิตมีความสุข มั่นคง และมีความยั่งยืนต่อไป

1.1.2 แนวคิดของการพึ่งพาตนเองโดยยึดเกษตรทฤษฎีใหม่

เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือ ที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตร และแนวทางการทำเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่ ได้พระราชทานขั้นตอนดำเนินงานดังนี้

ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น สถานะพื้นฐานของเกษตรกรที่มีพื้นที่น้อย ก่อนข้างยากจน อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิตด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชน มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนแรกประมาณร้อยละ 30 ขุดสระเก็บกักน้ำฝน และเสริมการปลูกพืช ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำ พื้นที่ส่วนที่สองประมาณร้อยละ 30 ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อลดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณร้อยละ 30 ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่ายพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณร้อยละ 10 ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่นๆ

ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่ 2 คือให้เกษตรกรรวมกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้านต่างๆ ได้แก่ (1) การผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหาและอื่นๆ เพื่อการเพาะปลูก (2) การตลาด ต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้

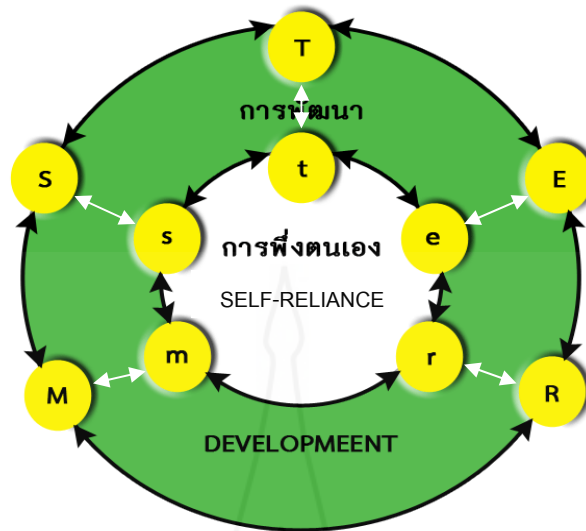
ประโยชน์สูงสุด (3) ความเป็นอยู่เกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีโดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่พอเพียง (4) สวัสดิการ ชุมชนมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีนามัยหรือกองทุนต่างๆ (5) การศึกษา มีโรงเรียนและชุมชนที่มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง (6) สังคมและศาสนา ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งส่วนราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ

ขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า เมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไปคือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคารหรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

1.1.3 แนวคิดของการพึ่งพาตนเองโดยยึดแนวคิดหลักการพึ่งพาตนเอง

การพึ่งพาตนเอง (self reliance) มีผู้ให้ความหมายตามมิติมุมมองที่แตกต่างกันไป ซึ่งพอสรุปความหมายของการพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งพาตนเองได้นั้นมีทั้งในระดับบุคคลและชุมชน โดยการพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้อง และสมดุล

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2554: 85-86) อ้างถึงผลการวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ที่ระบุยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองของเกษตรกรในชนบทหรือรูปแบบการพึ่งตนเองแบบ TERMS ว่าเป็นการพึ่งตนเองและพัฒนาในด้านต่างๆ ได้แก่ เทคโนโลยี (Technology: T) เศรษฐกิจ (Economic: E) ทรัพยากรธรรมชาติ (Resources: R) จิตใจ (Moral: M) และสังคม (Social: S) โดยเริ่มจาก “วงกลมภายใน” แสดงถึงการพึ่งตนเองซึ่งเป็นพลังภายใน หรือภูมิคุ้มกันภายใน จิตวิญญาณที่มั่นคงซึ่งจะเป็นฐานมั่นคงของการพัฒนาต่อไป การพึ่งตนเองหมายถึง การใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน การทำมาหากิน การมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต มีคุณธรรมในจิตใจ และความมีประเพณี สิ่งเหล่านี้ต้องฟื้นฟูและเสริมสร้างให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานการพัฒนา สำหรับการพัฒนาแสดงให้เห็นเป็นภาพ “วงกลมข้างนอก” หมายถึง “เทคโนโลยีที่พัฒนา” “เป็นการทำมาค้าขาย” “การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ” “ความมีจิตใจใฝ่พัฒนา” “นิยมความทันสมัย” สิ่งเหล่านี้ทำมาจากภายนอก มีผลให้ชนบทต้องพึ่งพาภายนอก แต่มีความจำเป็นต่อความก้าวหน้าของชนบท อย่างไรก็ตามชาวชนบทต้องกลั่นกรองสิ่งเหล่านี้ก่อน ก่อนที่จะรับมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของชนบท โดยให้เชื่อมโยงกันและมีการพึ่งตนเองเป็นฐาน ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 โครงสร้างรูปแบบหนึ่งของการพึ่งตนเอง (TERMS)

ที่มา: คัดแปลง บำเพ็ญ เขียวหวาน (2554: 86)

ตารางที่ 2.1 ความสัมพันธ์ของการพึ่งพาตนเองกับการพัฒนา

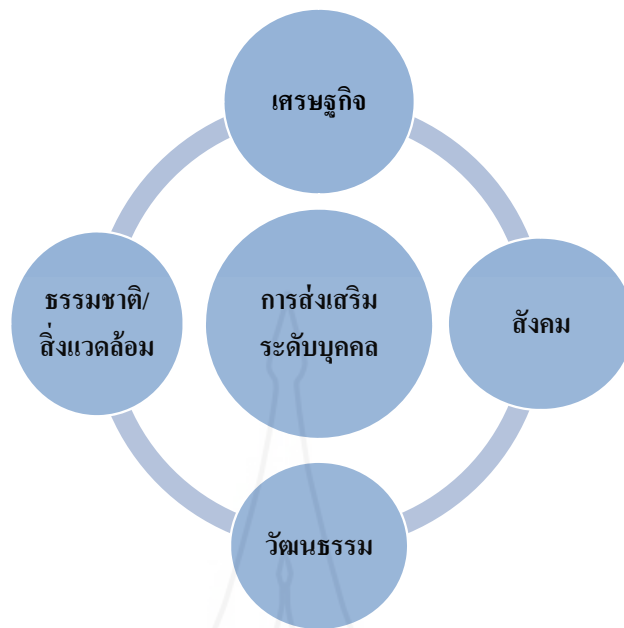
องค์ประกอบ	วงกลมในแสดงการพึ่งพาตนเอง	วงกลมนอกแสดงการพัฒนา
เทคโนโลยี (Technology: T)	เทคโนโลยีพื้นบ้าน	เทคโนโลยีพัฒนา
เศรษฐกิจ (Economics: E)	การทำมาหากิน	การทำมาค้าขาย
ทรัพยากร (Resources: R)	การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ	การใช้ประโยชน์ธรรมชาติ
จิตใจ (Moral: M)	จิตใจใฝ่คุณธรรม	จิตใจใฝ่พัฒนา
สังคม (Social: S)	ความมีประเพณี	ความทันสมัย

ที่มา: บำเพ็ญ เขียวหวาน (2554: 86)

1) การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองระดับบุคคล

สมจิต โยธะคง (2553: 7-30-7-37) กล่าวว่าในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต้องใช้ปัจจัยในการผลิตต่างๆ ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย ซึ่งบางครั้งอาจทำให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเพื่อให้การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองระดับบุคคล เพื่อความพอเพียงของเกษตรกรแล้ว ควรพิจารณาแนวทางการส่งเสริมในส่วนสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านเศรษฐกิจ (2) ด้านสังคม (3) ด้านวัฒนธรรม (4) ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 แนวทางการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง

ที่มา: สมจิต โยชะคง (2553: 30)

(1) ด้านเศรษฐกิจ ส่งเสริมใน 3 เรื่อง ได้แก่ (1) การทำบัญชีครัวเรือน มีหลักการสำคัญ คือ การเพิ่มรายได้โดยไม่ต้องมีรายได้เพิ่ม โดยวิเคราะห์รายจ่ายของครัวเรือน จำแนกเป็นค่าใช้จ่าย 4 ประเภท ได้แก่ ค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นแต่ขาดได้ ค่าใช้จ่ายที่เกินความจำเป็น และค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ซึ่งเกษตรกรควรปฏิบัติตามหลักการ “ลด ละ เลิก” คือ “ลด” หมายถึง การใช้จ่ายที่ยังจำเป็นต้องใช้จ่าย แต่ให้มีลดจำนวนที่ลดลง “ละ” หมายถึง การใช้จ่ายที่พอมีบ้างตามความจำเป็น “เลิก” หมายถึง ไม่ใช้จ่ายในรายการที่ไม่มีความจำเป็นหรือฟุ่มเฟือย หรือสามารถผลิตทดแทนได้ (2) การส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตแบบผสมผสาน เป็นรูปแบบการทำการเกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืชหลากหลายทั้งนาข้าว ผัก ผลไม้ ไม้ยืนต้น และไม้พุ่ม ทำให้มีพันธุ์ไม้ที่หลายหลายเรือนยอดและหลากหลายเรือนราก จึงทำให้เกิดความสมดุล การทำการเกษตรหลายอย่างผสมผสานกัน ไม่พึ่งผลผลิตใดแต่อย่างเดียว จะทำให้เกิดระบบการทำมาหากินที่หลากหลาย เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี ไม่เสี่ยงทั้งในด้านราคาและการขาดทุน (3) การส่งเสริมให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองให้ได้เศษหนึ่งส่วนสี่ของการดำรงชีวิตทั่วไปโดยยึดแนวคิดของการพึ่งพาตนเองเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีในการจัดการชีวิตของตัวเองเกษตรกรและครอบครัว เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน การทำนํ้ายาสารพัดประโยชน์ สนับสนุนไพร่ต่างๆ และส่งเสริมให้

เกษตรกรจดบันทึกมูลค่าของการบริโภคที่ทำกินเองและทำใช้เอง เพื่อประกอบการวิเคราะห์การใช้
จ่ายของครัวเรือนต่อไป

(2) **ด้านสังคม** ส่งเสริมใน 3 เรื่อง ได้แก่ (1) การส่งเสริมการสร้างแผนชุมชน การทำแผนแม่บท การวินิจฉัยชุมชนโดยชุมชนเอง ให้ได้แผนพัฒนาที่มีข้อมูลที่แท้จริง ทำให้เกิดโครงการและกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น อาศัยทุนของท้องถิ่นเป็นหลัก โดยการเริ่มต้นจากตนเองจากชุมชน ทำให้สามารถขยายแผนพัฒนาไปสู่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศชาติได้ (2) การส่งเสริมการอยู่กันเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นเครือข่าย เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ จัดการชีวิตของตนเองให้พึ่งพาตนเองให้มากขึ้น พึ่งตลาด พึ่งคนอื่นให้น้อยลงทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ซึ่งหมายถึง การสร้างขยายเป็นเครือข่ายในระดับต่างๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ปัจจัยการผลิต ผลผลิต โดยมีการทำกิจกรรมร่วมกัน (3) การสร้างระบบที่ดี มีสวัสดิการและการมีส่วนร่วม นักส่งเสริมควรสร้างระบบขึ้นภายใต้การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การร่วมประชุม ร่วมกิจกรรม ร่วมใจกันทำงานเพื่อส่วนรวม ก่อให้เกิดพลังอันยิ่งใหญ่ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ การสร้างระบบการออมระบบทุนที่ใช้หมุนเวียนในชุมชนการสร้างสวัสดิการในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นระบบภูมิคุ้มกันของชุมชน และมีการจัดการประชุมเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

(3) **ด้านวัฒนธรรม** ส่งเสริมใน 5 เรื่อง ได้แก่ (1) การส่งเสริมการสร้างผู้นำที่ดี การสร้างผู้นำในชุมชนที่จะเป็นผู้คอยช่วยเหลือ รับทราบ แก้ไขปัญหาของเกษตรกรในเบื้องต้น ซึ่งลักษณะที่ดีของผู้นำต้องไม่ใช่คนที่ใช้อำนาจสั่งการ แต่เป็นผู้ประสานการเรียนรู้ของผู้คน สร้างแรงบันดาลใจ สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มองกว้าง มองไกล มองใหญ่ มองเล็กและมองลึกได้ มองการพัฒนารอบด้าน ไม่เน้นการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แต่ต้องตอบสนองความต้องการในทุกด้าน ต้องพร้อมที่จะปรับตัว ปรับวิธีคิด ปรับแผน เพื่อตอบสนองความต้องการอย่างแท้จริงของประชาชนที่ตนเองอาสาไปรับใช้ และสร้างให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนตลอดไป (2) การศึกษาและรู้จักภูมิหลัง ประวัติของชุมชน และส่งเสริมให้เกษตรกรปฏิบัติทันที ดังแนวคิด “คนไม่มีอดีตเป็นคนไม่มีอนาคต คนไม่รู้ว่าตนเองมาจากไหน ก็ไม่รู้จะไปไหน คนไม่มีรากเหง้าจะถูกกำหนดอนาคตให้หมด คิดไม่ได้ ตัดสินใจไม่เป็น เลือกล้มเหลว” จากแนวคิดข้างต้นพบว่า การที่เกษตรกรศึกษาภูมิหลังหรือประวัติของชุมชนตั้งแต่การก่อตั้ง การวางทิศทาง แนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับลักษณะความสามารถของคน สอดคล้องประสานอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดความสมดุลและการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป และการศึกษาภูมิหลังประวัติของชุมชนตนเอง ทั้งในด้านของคนและสิ่งแวดล้อม จะทำให้ชุมชนสามารถพิจารณาวางแผนการพัฒนา สร้างความยั่งยืนของชุมชนตนเองได้ต่อไป (3) การส่งเสริมให้เกษตรกรลงมือทำ

พื้นที่ การส่งเสริมในลักษณะนี้เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรลงมือปฏิบัติในพื้นที่ โดยผ่านการพิจารณา หรือการทดลองปฏิบัติ ซึ่งทราบได้ว่ามีผลดีอยู่แล้ว เพื่อให้เกษตรกรไม่รีรอ เช่น การลงมือทำบัญชีครัวเรือนพื้นที่ การลงมือปลูกพืช ลงมือเลี้ยงสัตว์ ลงมือทำกินเองทำใช้เองเพื่อเป้าหมายในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การทำพื้นที่แก้ไขปัญหาได้ (4) การสร้างระบบความคิดในการแก้ไขปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรมักเป็นปัญหาในเรื่องความยากจน สาเหตุจากปัจจัยภายใน เช่น การขาดโอกาสในการศึกษาและพัฒนาทักษะต่างๆ รวมทั้งการขาดโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์และสาเหตุจากปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่เน้นพัฒนาเมืองมากกว่าพัฒนาชนบท ขาดการส่งเสริมทุนทางสังคม ดังนั้นการส่งเสริมให้เกษตรกรสร้างระบบความคิดในการแก้ปัญหของตนเอง โดยมีจุดมุ่งหมายให้ “คิดเอง คิดได้ คิดเป็น” เพื่อให้เกษตรกรจะได้พัฒนาตนเองและมีความสามารถจัดทำแผนของครัวเรือน แผนของชุมชนต่อไป (5) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิต นักส่งเสริมควรสร้างทัศนคติที่ดีแก่เกษตรกรในด้านการจัดการความรู้ เพื่อสร้างการค้นหาคำรู้ในชุมชน และรับความรู้ภายนอกชุมชน ซึ่งการที่เกษตรกรทำไปเรียนรู้ไปจะทำให้เกิดสติปัญญา และจะสร้างให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในชุมชนเองหรือการศึกษาดูงานในชุมชนต้นแบบต่างๆ โดยสร้างรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรได้พัฒนาตนเองและพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมากขึ้น

(4) **ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** การดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การส่งเสริมการเกษตรอย่างยั่งยืน นักส่งเสริมการเกษตรต้องสร้างให้คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกันได้ คนรักธรรมชาติ ธรรมชาติก็รักคน คนรักป่า ป่าก็รักคน ปัญหาการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมาส่วนหนึ่งเกิดจากการพัฒนาคนที่มีมุ่งเน้นการขายพื้นที่การเพาะปลูกโดยไม่ได้อุ้มน้ำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างจริงจัง ทำให้เกิดปัญหามลภาวะในด้านต่างๆ อย่างมากมาย ดังนั้นการดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การป้องกันการลักลอบตัดไม้ในพื้นที่หวงห้าม การรักษาสภาพของดิน น้ำ อากาศ ตลอดจนระบบนิเวศทั้งระบบต่อไป

2) การส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองระดับชุมชน

แนวทางการส่งเสริมข้างต้น สามารถสรุปเป็นรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรในระดับชุมชนได้ตามแนวทางตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

(1) **ชุมชนพอประมาณ** เป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรสร้างชุมชนให้อยู่ในหลัก 3 ประการ ได้แก่ (1) การพอดีพองาม หมายถึง การเป็นชุมชนเกษตรที่มีการกินพอดี อยู่พอดี มีคุณธรรม มีความสัมพันธ์กันดีระหว่างคนในชุมชนและระหว่างคนกับธรรมชาติ ครอบครัวย่อส่วน มีวิถีชีวิตพออยู่พอมี มีวัฒนธรรมที่ดีงาม และมีสุขภาพอนามัยที่ดี เป็นต้น (2) ความเรียบง่าย

หมายถึง การที่ชุมชนไม่ถูกรอบงำจากบริโภคนิยม มีการอนุรักษ์ประเพณีนิยมต่างๆ มีการทำงานเป็นกลุ่มแบบร่วมมือกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (3) คุณธรรม หมายถึง การที่ชุมชนมีจิตอาสาเพื่อส่วนรวม มีปัญญา กล้าหาญ มีความเพียร มีการเสียสละเพื่อส่วนรวม การลด ละเลิกอบายมุข การใช้ความรู้ ปัญญาในการแก้ไขปัญห ความกล้าหาญทางจริยธรรม ต่อต้านความไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม การเอาเปรียบกันในสังคม มีความเพียรแก้ไขปัญห ความขัดแย้งในชุมชน

(2) ชุมชนมีเหตุผล ได้แก่ (1) ชุมชนเรียนรู้ เป็นการสร้างชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา เนื่องจากในปัจจุบันความรู้ที่สำคัญและจำเป็นที่สุดเพื่อความอยู่รอดและมีชีวิตที่ดีกว่า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้ชุมชนมีความสนใจในการเรียนรู้ ทั้งในระบบและนอกระบบ เพื่อเป็นข้อมูลความรู้ในการผลิต เหตุผลในการตัดสินใจ (2) ชุมชนรู้จักตนเอง เป็นชุมชนที่มีการศึกษาบริบทของชุมชนเอง เรียนรู้จักตัวเอง เรียนรู้จากเหง้า ประวัติศาสตร์ชุมชน เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น (3) เรียนรู้ปัญหาของชุมชน เป็นชุมชนที่เรียนรู้และแก้ไขปัญหของชุมชน เช่น ปัญหาทรัพยากร ปัญหาหนี้สิน ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ โดยการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนอย่างถ่องแท้ มีการวิจัยการรวบรวมข้อมูล การพูดคุย การทำประชาคม เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหในชุมชน (4) มีแผนแม่บทของชุมชน เป็นชุมชนที่มีการจัดทำแผนแม่บทของชุมชน เป็นแผนชีวิต แผนเศรษฐกิจสังคมของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วม มีการวางแผนในลักษณะยุทธศาสตร์ที่มีขั้นตอน โดยจัดทำเป็นแผนปฏิบัติการด้านต่างๆ

(3) ชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี ประกอบด้วย (1) มีระบบการบริหารจัดการที่ดี เป็นชุมชนที่มีผู้นำที่ดีมีคุณธรรมบริหารจัดการอย่างโปร่งใส มีระบบบริหารจัดการชุมชนที่ดี และคนในชุมชนเป็นผู้ตามที่ดี รู้จักการเรียนรู้ ร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมทำ มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (2) มีระบบการผลิต การแปรรูปการตลาด โดยการนำแผนแม่บทที่ได้จากการวิเคราะห์การใช้จ่ายของชุมชน ในเรื่องการกินการใช้นำมาทำแผนชุมชน และนำมาปฏิบัติให้เกิดเป็นระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด และการรวมกลุ่มผลิตอย่างอื่น เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน การผลิต การแปรรูป และการตลาดเครือข่ายระดับตำบล (3) มีระบบทุน เป็นชุมชนที่มีระบบการออม มีสถาบันการเงินในชุมชน กองทุนสวัสดิการ กองทุนอาชีพ การออมในลักษณะอื่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารน้ำ ธนาคารควาย ธนาคารพันธุ์ไม้ ทุนการศึกษา ค่ารักษาพยาบาล กองทุนผู้สูงอายุ มีระบบการลงแขก มีโรงสีชุมชน เป็นต้น (4) มีระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นชุมชนที่มีการดูแลป่าสาธารณะ ป่าชุมชน มีระเบียบวิธีการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า การดูแลไฟป่า การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ การปลูกป่าเพิ่มเติม การลดการใช้สารเคมี และการปลูกพืชพลังงาน (5) มีระบบดูแลสุขภาพ เป็นชุมชนที่มีการดูแลสุขภาพชุมชน เรียนรู้การกินการอยู่ที่ถูกต้อง การออกกำลังกาย การมีน้ำดื่มที่สะอาด การส่งเสริมการผลิตอาหารเอง มีอาสาสมัครดูแลสุขภาพ และดูแลผู้สูงอายุ

สรุปได้ว่า แนวคิดของการพึ่งพาตนเอง โดยยึดแนวคิดต่างๆ ได้แก่ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญในการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ กล่าวคือ พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมให้เกษตรกรมีเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตที่เป็นคนดี คนสาขกลาง และพร้อมที่จะรับรู้และรับทราบความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลาอย่างรอบคอบ ให้ชีวิตมีความสุข มั่นคง และมีความยั่งยืนต่อไป สำหรับแนวคิดทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือ ที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตร และแนวทางการทำเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด มี 3 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิตด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชน มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง ให้เกษตรกรรวมกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินการในด้านต่างๆ และขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า ขันติต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เพื่อช่วยในการทำธุรกิจการลงทุน และพัฒนาคุณภาพชีวิต นอกจากนี้แนวคิดหลักการพึ่งพาตนเอง โดยส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองใน 2 ระดับ คือระดับบุคคล ส่งเสริมในด้านเศรษฐกิจด้านสังคมด้านวัฒนธรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และระดับชุมชนส่งเสริมให้ชุมชนพอประมาณ ให้ชุมชนมีเหตุมีผล และให้ชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี

1.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง

แนวคิดของทฤษฎีการพึ่งพาตนเองมาจากสภามิตจีน และจากพุทธศาสนาสุภามิต และจุดกำเนิดของทฤษฎีการพึ่งพาตนเอง มาจากความพยายามที่จะพัฒนาประเทศด้วยพลัง และศักยภาพของตนเองหรือชุมชน เพื่อเป็นการลดภาระการพึ่งพาความช่วยเหลือในด้านต่างๆ จากภายนอกชุมชน อันจะก่อให้เกิดการไหลออกของปัจจัยการผลิตในชุมชน และหลีกเลี่ยงการสร้าง ความสูญเสียทางวิถีชีวิตของคนในชุมชนจากการเลือนไหลเข้ามา และผสมผสานต่อกันของ วัฒนธรรมจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการลดภาวะยากจนและถูกกดขี่ของประเทศ หรือชุมชนอีกด้วย โดยมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง มีดังนี้

1.2.1 ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542 อ้างใน สุวิทย์ พันธุ์สุมา และคณะ 2549: 32-33) กล่าวถึง ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท สรุปได้ว่า การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมีการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้านด้วยกัน ได้แก่

1) พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การรู้จักวางแผนการจัดการรู้จักจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบำรุงรักษาให้คงสภาพดี

อยู่เสมอเพื่อการใช้งาน ซึ่งรวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย จะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนาทำไร่ หรือรวมทั้งการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้การประกอบอาชีพด้านการบริการ ซ่อมแซมเครื่องจักรเครื่องมือ ช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชน ทำให้ได้ข่าวสารที่ดี ทันท่วงทีทันต่อเหตุการณ์ รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีทางสังคม การเป็นผู้นำชุมชนที่ดี การรู้จักการวางแผนโครงการการบริหารโครงการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

2) *พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ* หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ (การทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอควร ประชาชนในชุมชนเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียงสามารถซื้อหาอาหารหรือปัจจัยอย่างอื่นได้ สามารถซื้อสิ่งของ ยาแก้ป่วยไข้ ไปหาหมอรักษาไข้ หาเครื่องกีฬาเล่นทำให้สุขภาพแข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษามาช่วยตัวเองและลูกหลานในการศึกษาเล่าเรียน

3) *พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ* หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติในชุมชน หรือสามารถหามาได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนัก ตัวอย่างเช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์บกและน้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่าและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

4) *พึ่งตนเองได้ทางจิตใจ* หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกีดกันกดขี่หา ไม่โลภ โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากดี จนเกินความสามารถของตน โดยต้องเป็นคนเข้มแข็ง ปลงใจและปักใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเอง และรู้จักพอ

5) *พึ่งตนเองได้ทางสังคม* หมายถึง สภาพการณ์ที่คนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของตนไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพโดยกลุ่มของตนเอง หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ซึ่งเป็นการสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง เช่น การศึกษา การสื่อสารระหว่างกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

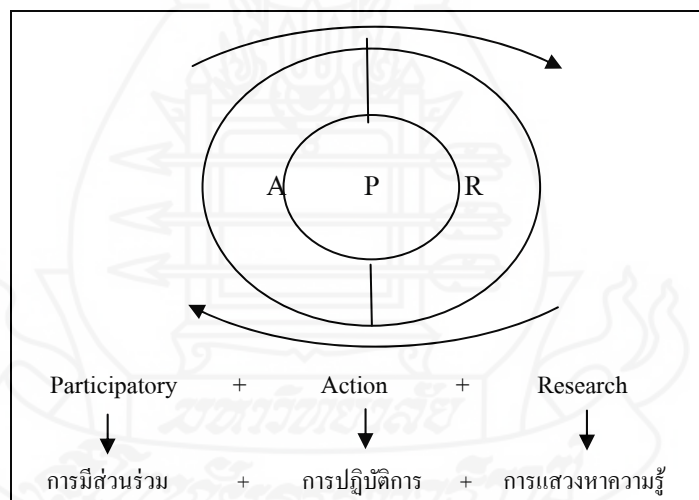
1.2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2551: 223) อธิบายถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ปัญหาในการพัฒนา เป็น การวิจัยที่ดำเนินได้ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการทำงานร่วมกัน อันต้องอาศัย

การค้นหาคำปัญหา วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา เมื่อใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างถูกต้อง จะก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์อย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ (1) ประชาชนได้รับการเรียนรู้มากขึ้น (2) ประชาชนมีการกระทำมากขึ้น (3) ประชาชนมีการรวมพลังกันมากขึ้น กระบวนการ PAR คือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะฉะนั้นการจัดการชุมชน และการสร้างการมีส่วนร่วม จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่จะต้องทำควบคู่กันไป โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การนำบุคคล และทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กร โดยมีนักวิจัยจากภายนอกชุมชน ทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร (community organizer) รับบทเป็นพี่เลี้ยงช่วยอบรมความรู้และฝึกทักษะของการทำการวิจัยให้แก่ชุมชน

บำเพ็ญ เขียวหวาน (2552: 287-308) สรุปว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการผสมผสานระหว่างการมีส่วนร่วม การปฏิบัติการ และการแสวงหาความรู้ ถ้าจะกล่าวตามความหมายของคำเหล่านี้ ก็คือการแสวงหาความรู้ร่วมกันในระหว่างหมู่คณะ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล และร่วมกันรับผลที่เกิดจากการดำเนินงานและสรุปบทเรียน เพื่อหาทางพัฒนาโดยมีการผสมผสานกันดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 การผสมผสานในกระบวนการ PAR

ที่มา: บำเพ็ญ เขียวหวาน 2552: 287

คุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย

- (1) เป็นกระบวนการทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัจเจกบุคคล กลุ่ม ชุมชนและสังคม
- (2) เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่มที่เป็นเจ้าของงานวิจัย ร่วมกันวิจัยเรื่องของตนเองในทุกขั้นตอน
- (3) เน้นการปฏิบัติที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชน สังคม องค์กร ศึกษา ปรับปรุง

วิธีปฏิบัติให้ดีขึ้น โดยมีความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการปฏิบัติ ผลที่เกิดขึ้น องค์ความรู้ที่ได้ และ พื้นฐานการปฏิบัติต่อไป (4) เป็นกระบวนการสร้างอิสรภาพ ปลุกจิตสำนึกให้คนเอาชนะปัญหา (5) เน้นการวิพากษ์ สะท้อนตนเองอยู่เสมอในกระบวนการวิจัย (6) เป็นวงจรการเปลี่ยนแปลงเพื่อ การเรียนรู้ (7) ไม่มีกรอบเจาะจงเรื่องรูปแบบวิธีการวิจัยแต่ใช้แนวทางผสมผสาน เน้นเทคนิคการ เก็บและวิเคราะห์ข้อมูลที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกัน (8) มีการประเมินความสัมพันธ์ใน ระหว่างทีมวิจัยตลอดเวลา และ (9) มีการทบทวนวัตถุประสงค์ในทีมวิจัยเป็นระยะเพื่อให้ สอดคล้องกับปัญหา การเปลี่ยนแปลง การแก้ปัญหาและนำไปสู่การมีส่วนร่วม ตรงกับความ ต้องการของทุกฝ่าย

ผลที่เกิดขึ้นในกระบวนการ PAR อันได้แก่ (1) เกิดประโยชน์ทันทีที่ทำ เพราะ PAR เป็นการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลง เมื่อเริ่มทำวิจัยจึงเกิดผลในทางปฏิบัติทันที (2) เป็นงาน ที่ชุมชน องค์กร และภาคีต่างๆ มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ในงาน พัฒนา (3) เป็นกระบวนการทางการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่ม ชุมชน และองค์กร (4) สมาชิกใน ชุมชน/องค์กร ผูกพันกับการแก้ปัญหาทำให้เกิดการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (5) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่ต่อเนื่อง การมีเวทีแลกเปลี่ยนทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน (6) ศักยภาพของคนถูกใช้ ทรัพยากรท้องถิ่นถูกระดมมาใช้ประโยชน์เพื่อชุมชนและเพื่อส่วนรวม (7) มีนัยทางอุดมการณ์ การเมือง อำนาจที่เป็นการเพิ่มพลังอำนาจให้แก่ผู้ด้อยโอกาสและผู้ปฏิบัติ มากขึ้น (8) ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนา ทั้งด้านวิถีคิด วิถีปฏิบัติการ และเกิดการ ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ (9) ทุกคนมีส่วนร่วม มั่นใจ มีการเสริมพลัง เพิ่มศักยภาพในการพึ่งพา ตนเอง (10) สร้างจิตสำนึกต่อองค์กร ชุมชน และสังคม (11) เป็นการยกระดับจากงานปฏิบัติการขึ้น สู่งานศึกษาค้นคว้าวิจัยเกิด แนวคิด ความรู้ใหม่ๆ ที่สามารถสร้างจากนักปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการทำ PAR เป็นการผสมผสานระหว่างกระบวนการวิจัย กระบวนการมีส่วนร่วม และการปฏิบัติการจริง เพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาและเป็นกระบวนการ ศึกษาวิเคราะห์สรุปโดยชุมชน องค์กร และแก้ไขปัญหาโดยชุมชน องค์กร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในหลายมิติ และในหลายระดับ หลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย การทำ PAR ยังเป็นการ ยกระดับหรือการสร้างความรู้จากการปฏิบัติ (action) และยังเป็นการสร้างพลังในด้านต่างๆ ให้แก่ ผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มองค์กรชุมชนที่ต้องการจะหลุดพ้นจากปัญหาที่ประสบอยู่

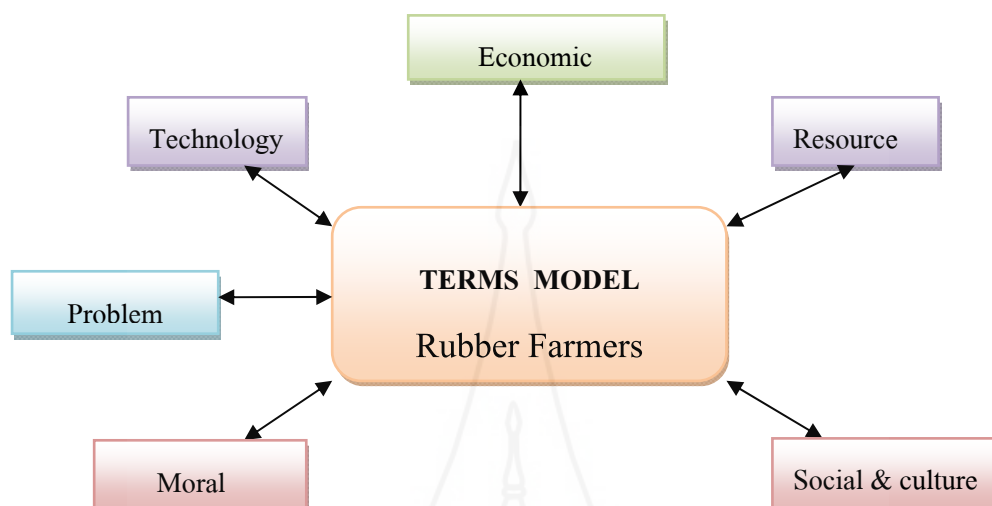
1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2552 อ้างใน พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์ และสุรพล เศรษฐบุตร 2553: 4-40 - 4-41) ว่าการพึ่งตนเองของชาวบ้านหรือชุมชนไทยในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองที่ถือเป็นวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ดั้งเดิมของคนไทย โดยจะเห็นได้จากการ

ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพที่ชาวบ้านสามารถพึ่งพิงตนเอง โดยอาศัยฐานการผลิตที่มีพื้นฐานอยู่ที่ตนเองและภายในชุมชนซึ่งฐานการผลิตดังกล่าวมี 5 ประการ ได้แก่ ประการแรกการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในชุมชนของตนประการที่สองแรงงานและการจัดการด้านแรงงานโดยเน้นการใช้แรงงานครอบครัวเป็นหลัก ประการที่สามความรู้และเทคโนโลยี รวมถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการเพาะปลูกหรือแก้ไขปัญหาเกษตรกรรมด้วยตนเอง ประการที่สี่ระบบวัฒนธรรมที่ช่วยเสริมระบบการผลิต อาทิ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล และประการที่ห้าอิสรภาพจากตลาดที่มีการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้แรงงานภาคเกษตรกรรมมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองทั้งในระดับบุคคลและชุมชนได้ อย่างไรก็ตามความเข้มแข็งของชุมชนที่สะท้อนผ่านแนวคิดในการพึ่งตนเองได้ถูกสั่นคลอนโดยนโยบายของรัฐโดยผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) ที่มีกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาตามทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) และทฤษฎีพึ่งพา (Dependency Theory) ที่มองว่าการจะทำให้ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่พัฒนา (developed country) ได้นั้น จำเป็นที่รัฐต้องยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือชุมชน อาทิ การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมฯลฯ ซึ่งส่งผลต่อกำลังแรงงานในภาคเกษตรกรรมและการพึ่งตนเองของคนในชุมชน กล่าวคือ แรงงานจากภาคเกษตรกรรมต้องละทิ้งไร่นาของตนเข้าสู่โรงงาน อันเนื่องมาจากความล้มเหลวในการปลูกพืชเศรษฐกิจ การกลายเป็นชาวนาที่ไร้ที่ดิน รวมถึงความเชื่อว่าการเข้าทำงานในโรงงานภาคอุตสาหกรรมจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและสามารถพึ่งตนเองได้ ในที่สุดสาเหตุเหล่านี้ทำให้แรงงานจากภาคเกษตรกรรมถูกผลักดันให้เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม หลังภาวะวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงปี พ.ศ. 2540 สะท้อนให้เห็นการพัฒนาประเทศที่ขาดความสมดุล ประชาชนส่วนใหญ่ไม่สามารถพึ่งพิงตนเองได้หรือพึ่งพิงตนเองได้น้อยลง หลายภาคส่วนของสังคมจึงได้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาและหันกลับมาให้ความสำคัญแนวคิดพื้นฐานที่เป็นแนวคิดที่มีมาจากวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนไทยมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน เกษตรผสมผสาน ชุมชนเข้มแข็ง และการพึ่งตนเอง

สรุปได้ว่าแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง เป็นทฤษฎีที่ประชาชนคนไทยให้ความสำคัญยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเองทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับชุมชนอย่างมีความสุข สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมท้องถิ่นและการยึดมั่นในหลักศาสนาในหลักการตนเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยการพึ่งพาตนเองนั้น จะมีองค์ประกอบที่สำคัญใน 5 ด้าน ได้แก่ การพึ่งตนเอง

ได้ทางเทคโนโลยี ทางเศรษฐกิจ ทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทางจิตใจ และทางสังคม ซึ่งสรุปได้ดังภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.4 โครงสร้างรูปแบบหนึ่งของการพึ่งตนเอง (TERMS)

ที่มา: ดัดแปลง Somchit Yotakhong (2001: 24) Figure 1 Model of Landscape

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรที่เป็นสาระสำคัญ และนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ความหมายของการส่งเสริมการเกษตร แนวคิดของการส่งเสริมการเกษตร ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร การสื่อสารและกระบวนการสื่อสาร ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป

2.1 ความหมายของการส่งเสริมการเกษตร

พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์ และคณะ (2553: 3-15) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตร หมายถึง การบริการการศึกษาแบบนอกโรงเรียน มีกระบวนการถ่ายทอดวิชาความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และบริการอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการผลิตทางการเกษตร โดยอาศัยการให้การศึกษา แก่เกษตรกร ครอบครัวเกษตรกร และบุคคลอื่นที่สนใจ โดยวิธีการฝึกปฏิบัติจริง และเน้นถึงการให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในการปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพในการผลิตและความเป็นอยู่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของเกษตรกร

เฉลิมศักดิ์ ตุ่มหิรัญ (2553: 8-6 – 8-61) กล่าวถึงการส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension) หมายถึง การถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ทางด้านการเกษตรไปสู่เกษตรกรเพื่อให้บรรลุถึงปรัชญาของการส่งเสริมการเกษตรที่ต้องการให้เกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาให้ดีขึ้นทั้งตัวเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรเองด้วย

โดยสรุปแล้ว การส่งเสริมการเกษตร หมายความว่า กระบวนการพัฒนาด้านความรู้ นวัตกรรม โรงเรียน แล้วนำมาบูรณาการด้านความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี และภูมิปัญญาชาวบ้านแก่เกษตรกร เพื่อมุ่งพัฒนาการผลิตด้านการเกษตรที่ดีมีความปลอดภัยต่อเกษตรกรผู้ผลิตและผู้บริโภค ใช้หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตอย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดการพัฒนารายได้เศรษฐกิจ ทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรดีขึ้น

2.2 แนวคิดของการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีแนวคิดริเริ่มด้วยระบบส่งเสริมเกษตรแบบธรรมชาติ แล้วค่อยๆ เปลี่ยนไปตามความเหมาะสมในรูปแบบต่างๆ การส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการให้การศึกษาด้านการเกษตรนอกระบบ มีที่มาจากความต้องการอาหาร ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร และกระบวนการผลิต การพัฒนาผลผลิตของเกษตรกร และการประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสม ดังนั้นแนวคิดของการส่งเสริมการเกษตรจึงมีหลายแนวคิดในรูปแบบต่างๆ ตามความเหมาะสม เช่น แนวคิดของการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดพระบรมราโชวาทยึดปรัชญาการส่งเสริม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 แนวคิดของการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดพระบรมราโชวาท

สมจิต โยธะคง (2553: 7-23 - 7-37) ได้นำพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2517 ได้ทรงพระราชทานแนวพระราชดำริในการพัฒนาประเทศมากว่าในรูปแบบการส่งเสริมการเกษตร ไว้ว่า “ในการพัฒนาประเทศนั้นจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น เริ่มด้วยสร้างพื้นฐาน คือ ความมีกินมีใช้ของประชาชนก่อนด้วยวิธีการที่ประหยัดระมัดระวัง แต่ถูกต้องตามหลักวิชาเมื่อพื้นฐานเกิดขึ้นมั่นคงพอควรแล้วจึงค่อยเสริมสร้างความเจริญขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป การถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลวและเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์” จากพระบรมราโชวาทข้างต้น ให้ความสำคัญในการพัฒนาการสร้างพื้นฐานความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจ ต้องดำเนินการพัฒนาต้องปฏิบัติอย่างเป็นลำดับขั้น การพัฒนาต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ และขยายไปในความเจริญขั้นที่สูงที่สุด และการพัฒนาต้องใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดถูกต้องตามหลักวิชาการที่เหมาะสม

จากแนวความคิดดังกล่าวในฐานะนักส่งเสริมการเกษตร เพื่อสร้างความ เป็นอยู่ที่ดีให้เกิดขึ้นแก่เกษตรกรและครอบครัว นักส่งเสริมการเกษตรสามารถนำมาปรับเป็นแนวคิด การพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ (1) ส่งเสริมให้เกษตรกรทราบ เข้าใจหรือปฏิบัติงานด้าน ต่างๆ ให้ทำเป็นระบบเป็นขั้นตอน เริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทราบ ประวัติความเป็นมา รากฐานทางสังคม ทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนความต้องการในการพัฒนา ของชุมชน เพื่อกำหนดรูปแบบและวิธีการในการส่งเสริม (2) การส่งเสริมการเกษตรจุดมุ่งหมาย ลำดับแรกก่อนการพัฒนาอื่น จำเป็นต้องมีการสร้างความพหุมี พอกิน พอใช้และสร้างทัศนคติที่ ดีต่ออาชีพการเกษตรโดยนักส่งเสริมการเกษตรควรตั้งเป้าหมายในการปฏิบัติ เพื่อให้เกษตรกร สามารถพึ่งพาตนเองได้ในปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของเกษตรกรและครอบครัว โดยเฉพาะในด้านปัจจัยสี่ (3) ใช้วิธีการ อุปกรณ์ ที่ประหยัดและเหมาะสมแก่เกษตรกรและพื้นที่ เริ่มจากการศึกษาชุมชนเกษตรกร ซึ่งทำให้ทราบถึงความสามารถในการเรียนรู้ ความสามารถในการ ใช้เทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งจะพบว่าในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ ดังนั้นนัก ส่งเสริมจึงไม่สามารถใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่เหมือนกันในทุกชุมชนได้ ดังนั้นจึงต้องศึกษา เทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่ชุมชน (appropriated technology)

2.2.2 แนวคิดของการส่งเสริมการเกษตรโดยยึดปรัชญาการส่งเสริม

ปรัชญาเป็นศาสตร์ที่ต้องมีหลักเกณฑ์ในการคิดค้นอย่างมีเหตุมีผล จะต้อง กล่าวอ้างในสิ่งที่เป็นความจริงที่มีขอบข่ายและขอบเขตที่ชัดเจน ปรัชญาจึงเป็นหลักการหรือ แนวทางที่จะช่วยนำพฤติกรรมหรือกิจกรรมของมนุษย์โดย สติน พันธ์พิณิจ (2544: 110) อ้างว่ามี นักปราชญ์และผู้ทรงคุณวุฒิให้ความหมายของปรัชญาไว้หลายท่าน ซึ่งแตกต่างกันตามพื้นฐานของ ความเชื่อ อุดมการณ์และวัฒนธรรมแต่ละสังคม จึงนำมากล่าวไว้เพื่อจะได้ประยุกต์ใช้ต่อไป ดังนี้

บุญมี แท่นแก้ว กล่าวว่า “ปรัชญา หมายถึงผลรวมแห่งประสบการณ์เดิมซึ่ง ผ่านการพิจารณา หรือไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้วและถูกกำหนดไว้เป็นหลักยึดและแนวทางใน การดำเนินชีวิต เป็นแนวความคิดที่เห็นว่าเป็นทางที่ดีที่สุด”

เสถียร พันธรั้งสี กล่าวว่า “ปรัชญาได้แก่ หลักฐานแห่งความรัก ความรู้ หลัก วิทยาการหรือหลักประพฤติปฏิบัติและหมายถึงความเชื่อถืออันใดอันหนึ่ง เป็นความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าใดๆ”

เมอร์เลียม เวบสเตอร์ (Merriam-Webster 1987: 883) อธิบายว่า “ปรัชญา คือ ความเชื่อ แนวคิด และทัศนคติทั่วไปของบุคคลหรือกลุ่ม”

วิลเลียมวุนด์ (William Wundt) กล่าวว่า “ปรัชญา หมายถึงการรวบรวมความรู้ที่ ได้จากวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ มาไว้ในที่เดียวกัน”

คเนลเลอร์ จอร์จ (Kneller Georg) กล่าวว่า “ปรัชญา หมายถึงความพยายามที่จะคิดในเรื่องหนึ่งเรื่องใดทั่วๆ ไป คิดอย่างมีระบบเกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจักรวาล โดยเฉพาะความจริงทุกสิ่งสรรพ”

เพลโต (Plato) กล่าวว่า “ปรัชญา หมายถึงการศึกษาหาความรู้สู่ขั้นบันไดและความจริงของสิ่งเหล่านั้น”

พรทิพย์ อุดมสิน ประมวลปรัชญาที่นักการศึกษาเกษตรกำหนดขึ้นและใช้กันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ คือ (1) การจัดการศึกษาเกษตรยึดหลัก “การเรียนรู้โดยการกระทำจริง” เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น (2) โรงเรียนเป็นแหล่งวิชาการเกษตรของชุมชน (3) ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในการจัดการศึกษาเกษตร (4) การศึกษาเกษตรเป็นการศึกษาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้อย่างสม่ำเสมอไม่มีที่สิ้นสุด (5) วิชาทางการเกษตรและแนวปฏิบัติต้องทันสมัยอยู่เสมอ

2.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร

สุนันท์ สีสั่งข์ (2555: 5-2 - 5-19) กล่าวว่าในการส่งเสริมการเกษตรมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหลายประการที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และการยอมรับนวัตกรรม มีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการ

ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ เป็นความพยายามอธิบายพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลว่าการแสดงออกของเขาเหล่านั้นมีที่มาที่ไปอย่างไร และเมื่อสามารถเข้าใจกระบวนการทั้งหมดนั้นได้ ก็สามารถใช้ประโยชน์จากกระบวนการเหล่านั้นในการควบคุมดูแล หรือกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมการแสดงออกไปในทางที่ตนหรือองค์กรต้องการได้ ซึ่งได้แก่ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ ทฤษฎีความต้องการของแมคเคลแลนด์ ทฤษฎีอิอาร์จีของอัลเดอร์เฟอร์ โดยมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

1) ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์

อับราฮัม เอช. มาสโลว์ ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ไว้ 3 ประการ ได้แก่ (1) มนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอและไม่มีที่สิ้นสุด (2) ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วแล้วจะไม่ทำให้เกิดพฤติกรรม หรือลดแรงขับต่อพฤติกรรม (drive reduction) (3) ความต้องการของมนุษย์จะเรียงตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ ความต้องการทางกายภาพ ความต้องการความมั่นคงและปลอดภัย ความต้องการทางสังคม ความต้องการการยกย่อง และความต้องการความสำเร็จในชีวิต

2) ทฤษฎีความต้องการของแมคเคลแลนด์

David C. McClelland แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) ความต้องการความสำเร็จ (need for achievements: nACH) มนุษย์ย่อมมีความต้องการบรรลุเป้าหมายที่ตนเองต้องการ โดยมักเป็นความต้องการความสำเร็จในสิ่งที่มีความซับซ้อน และเลียนแบบจากผู้อื่นได้ยาก (2) ความต้องการความผูกพัน (need for power: nPOW) มนุษย์ย่อมมีความต้องการความเป็นมิตรความสัมพันธ์กับผู้อื่น ต้องการเป็นที่ยอมรับ ต้องการความรัก ไม่ต้องการสร้างศัตรูที่มีอำนาจคุกคามตนเอง (3) ความต้องการอำนาจ (need for affiliation: nAFF) มนุษย์ต้องการยืนยันความมั่นคงของตนเอง จึงต้องการมีอิทธิพลควบคุมบุคคลอื่น โดยบุคคลที่มีความต้องการอำนาจ จะมีความต้องการข่าวสารในระดับสูงไปด้วย เพื่อใช้ชักจูงให้ผู้อื่นคล้อยตาม

3) ทฤษฎีอิอาร์จีของอัลเดอร์เฟอร์

เคลย์ตัน พี. อัลเดอร์เฟอร์ นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการที่ปรับปรุงมาจากทฤษฎีของมาสโลว์โดยอัลเดอร์เฟอร์กล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ความต้องการการดำรงอยู่ (existence needs) เป็นความต้องการการมีชีวิตโดยปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย เปรียบได้กับลำดับความต้องการของมาสโลว์ 2 ลำดับแรก คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานและความต้องการความปลอดภัย (2) ความต้องการความสัมพันธ์ (relatedness needs) เป็นความต้องการทางสังคมและการยกย่องจากสังคมตรงกับความต้องการขั้นที่ 3 และ 4 ของมาสโลว์ซึ่งได้แก่ความต้องการการมีส่วนร่วมและการยอมรับ (3) ความต้องการความก้าวหน้า (growth needs) เป็นความต้องการระดับสูงสุดที่เกิดจากความต้องการของตนเอง ตรงกับความต้องการขั้นที่ 5 หรือเป็นความต้องการการบรรลุสิ่งที่ตั้งใจของมาสโลว์

2.3.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการจูงใจ

1) ทฤษฎีของ Frederick Herzberg

Frederick Herzberg ศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลมีความพึงพอใจและไม่มีความไม่พึงพอใจในการทำงาน ซึ่งจากผลการศึกษาของเขาสรุปเป็นทฤษฎีสองปัจจัยว่า แท้จริงแล้วเมื่อมนุษย์เกิดความไม่พึงพอใจในการทำงาน เมื่อทำงานที่ไม่ชอบ การแสดงออกจะเป็นไปในรูปแบบการทำงานด้วยความรู้สึก “เฉยๆ” ไม่ใช่การทำงานด้วยความรู้สึกขุ่นเคืองเกี่ยวกับเกรด ดังนั้นความต้องการในการทำงานของบุคคลจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 2 กลุ่ม ได้แก่ (1) ปัจจัยจูงใจ (motivator factor) หมายถึง ความสำเร็จหรือการยอมรับนับถือในที่ทำงาน ความก้าวหน้าในหน้าที่การงานหรือการได้รับรางวัลโดดเด่น (2) ปัจจัยธำรงรักษา (maintenance factor) หมายถึง สภาพที่ทำให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย หรือช่วยป้องกันความไม่พึงพอใจในการทำงาน เช่น วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อแก่การทำงานหรือการได้รับรางวัลโดดเด่น

2) ทฤษฎีเอ็กซ์และวายของแมคเกรเกอร์

ทฤษฎีเอ็กซ์และวาย เป็นทฤษฎีที่มีความคิดอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การทำงานร่วมกันให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ขึ้นอยู่กับทัศนคติการทำงานระหว่างกันของผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นสำคัญ โดย (1) ทฤษฎีเอ็กซ์ (X Theory) มีข้อสมมติฐานว่า คนโดยทั่วไปมีพื้นฐานของความเกียจ (2) ทฤษฎีวาย (Y Theory) มีข้อสมมติฐานว่า คนโดยพื้นฐานมีความขยันหมั่นเพียรให้ความร่วมมือสนับสนุน มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงาน และเชื่อว่าคนทุกคนมีศักยภาพในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง

3) ทฤษฎีความคาดหวังของวรูม

วิกเตอร์ เอช.วรูม (Victor H.Vroom) ได้นำเสนอความคาดหวัง (Expectancy Theory) เพื่ออธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากแรงจูงใจ โดยเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ ที่จะกระทำสิ่งที่จะเชื่อว่าจะส่งผลประโยชน์สูงสุดและเกิดขึ้นจากความต้องการของตนเอง โดยความต้องการเหล่านั้นจะแตกต่างกันไปตามลักษณะพื้นฐานของบุคคล และกระบวนการตัดสินใจของบุคคลขึ้นอยู่กับประเมน 3 ปัจจัย ได้แก่ (1) ความน่าสนใจหรือคุณค่าของผลงาน (attractiveness) หมายถึงคุณค่าและความพอใจในผลลัพธ์ที่บุคคลจะได้รับเมื่อเขาทำงานเสร็จ (2) ความคาดหวังจากผลลัพธ์ของการทำงาน (performance - outcome expectancy) เป็นความเชื่อมั่นในความสำเร็จของผลงานว่าจะมีโอกาสหรือความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด (3) ความคาดหวังจากแรงพยายามและการทำงาน (effort - performance expectancy) เป็นความพยายามที่บุคคลได้ลงไปในการทำงาน เพื่อให้ได้ผลงานตามความต้องการ

2.3.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และการยอมรับนวัตกรรม

พงษ์ศักดิ์ อังกลีทธิ และคณะ (2553: 4-11 - 4-38) กล่าวถึงกลุ่มทฤษฎีการเรียนรู้ และการยอมรับนวัตกรรมการเกษตรว่าเป็นทฤษฎีทางการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ กระบวนการ องค์ประกอบ และปัจจัยต่างๆ ที่มีความเชื่อที่ว่าเกษตรกรมีความแตกต่างกันในลักษณะปัจเจกบุคคล มีการเรียนรู้และการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นในงานส่งเสริมการเกษตร การที่จะทำให้เกษตรกรเกิดการยอมรับนวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องทราบและมีความเข้าใจทฤษฎีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม ทฤษฎีการยอมรับ และทฤษฎีการตัดสินใจในนวัตกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) ทฤษฎีการเรียนรู้และการจัดการความรู้ เป็นทฤษฎีทางการส่งเสริมการเกษตรที่สำคัญมีอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน เช่น ทฤษฎีการเรียนรู้การจัดการความรู้ และกระบวนการจัดการความรู้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(1) ทฤษฎีการเรียนรู้ (learning theory) เป็นพื้นฐานในการอธิบายถึงกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่ได้จากนักทฤษฎีทางการศึกษาและนักจิตวิทยา 2 กลุ่ม คือ ทฤษฎีกลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) นักทฤษฎีทางการศึกษาและนักจิตวิทยากลุ่มนี้ เช่น Chafe Watson Pavlov, Thorndike, และ Skinner ซึ่งทฤษฎีของนักจิตวิทยากลุ่มนี้ ได้แก่ กลุ่มแรกคือ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขหรือการเสริมแรง ซึ่งเจ้าของทฤษฎี พอฟลอบ (Povlov) กล่าวไว้ว่า ปฏิกริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งของร่างกายคนไม่ได้มาจากสิ่งเร้า (stimulus) อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว สิ่งเร้านั้นก็อาจจะทำให้เกิดการตอบสนอง (response) เช่นนั้นได้ ถ้าหากมีการวางเงื่อนไขที่ถูกต้องเหมาะสมและกลุ่มที่สองคือ ทฤษฎีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Connectionism Theory) เจ้าของทฤษฎีนี้คือทอนไดค์ (Thorndike) กล่าวไว้ว่าสิ่งเร้าหนึ่งๆ ย่อมทำให้เกิดการตอบสนองหลายๆ อย่างจนพบสิ่งที่ตอบสนองที่ดีที่สุด ดังนั้นการนำทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม มาใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรนี้ จะใช้ในการออกแบบกิจกรรมของแผนงานโครงการส่งเสริมการเกษตรให้เข้ากับลักษณะของผู้เรียนหรือเกษตรกร คือ การเรียนรู้เป็นขั้นเป็นตอน (step by step) การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของผู้เรียน (interaction) การฝึกฝน (practice) การได้ทราบผลในการเรียนรู้ทันที (feedback) และการได้รับการเสริมแรง (reinforcement) เป็นต้น

(2) ทฤษฎีกลุ่มความรู้ (Cognitive) นักทฤษฎีทางการศึกษาและนักจิตวิทยากลุ่มนี้เน้นความสำคัญของส่วนรวม มุ่งให้ผู้เรียนหรือเกษตรกรมองเห็นส่วนรวมก่อน โดยเน้นเรียนจากประสบการณ์ (perceptual experience) ทฤษฎีทางจิตวิทยาของกลุ่มนี้ซึ่งมีชื่อว่า Cognitive Field Theory นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ เช่น โคเคอร์ (Kokher) เลวิน (Lawin) วิทกิน (Witkin) แนวคิดของจิตวิทยานี้จะเน้นความพอใจของผู้เรียน ผู้สอนควรให้ผู้เรียนหรือเกษตรกรทำงานตามความสามารถของเขาและคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จ การเรียนการสอนจะเน้นให้ผู้เรียนลงมือกระทำด้วยตัวเอง ผู้สอนเป็นผู้ชี้แนะ ดังนั้นการนำทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มความรู้ไปใช้ ในงานส่งเสริมการเกษตร คือ การจัดการเรียนรู้ต้องให้ผู้เรียนหรือเกษตรกรได้รับรู้จากประสาทสัมผัส เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ จึงเกิดเป็นแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนผ่านสื่อที่เรียกว่า โสตทัศนศึกษา โดยมีรูปแบบที่หลากหลายผสมผสานกัน

(3) การจัดการความรู้ (Knowledge management)

กรณี ต่างวิวัฒน์ (2555: 1-25 – 1-26) เป็นกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกันโดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานของบุคคลและองค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีกระจัดกระจายอยู่ในและนอกองค์กรทั้งที่อยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้โดยอาศัยช่องทางต่างๆ ที่องค์กรจัดเตรียม

ไว้เพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้เพิ่มประสิทธิผลขององค์กร และช่วยให้บรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ (1) บรรลุเป้าหมายของงาน (2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน (3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กร ไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และ (4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน อันจะส่งผลให้องค์กรมีความเข้มแข็ง

พรทิพย์ อุดมสิน (2555: 1-25 – 1-26) กล่าวถึงการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร มีรูปแบบการจัดการความรู้แบบปลาหู และปลาตะเพียนที่ให้ความสำคัญของเป้าหมายการจัดการความรู้ตอบสนองเป้าหมายขององค์กรและงาน รูปแบบการจัดการความรู้คว้าว-ควัก และ Xerox ที่เน้นการจัดการความรู้อย่างเป็นกระบวนการ และแสดงองค์ประกอบรูปแบบการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร และการจัดการความรู้ประเทศไทย เน้นการบูรณาการคนในกลุ่มต่างๆ ที่จัดการความรู้ สำหรับการจัดการความรู้ชุมชนที่เหมาะสมและการจัดการความรู้ชุมชนแบบบูรณาการของชุมชน เน้นทั้งในและนอกชุมชน และมีการบูรณาการ

2) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม

การที่มนุษย์เราจะยอมรับสิ่งใดของสังคมจะมีกระบวนการที่คล้ายๆ กัน โดยเริ่มต้นจากมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นมา สิ่งใหม่เกิดขึ้นมานี้เราเรียกว่าเป็น “นวัตกรรม” โดยมีคนกลุ่มหนึ่งยอมรับและคิดว่าดีแล้ว และนำไปปฏิบัติก็จะเกิดการ “แพร่กระจาย” ไปตามช่องทางการสื่อสาร (channels) ต่างๆ ของคนกลุ่มหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่งในสังคม

พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ และคณะ (2553: 4-24 กล่าวถึง โรเจอร์ (Rogers 1995) ว่าเป็นบุคคลที่คิดค้นและได้พิสูจน์ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (diffusion of innovation theory) โดยทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของสิ่งใหม่ๆ จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง และสังคมนั้นรับเข้าไปใช้สิ่งใหม่ๆ นี้ คือนวัตกรรม ซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด เทคโนโลยีวิธีการ และเทคโนโลยีใหม่ๆ โดยมีตัวแปรหรือองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 4 ประการของทฤษฎีกระบวนการแพร่กระจาย ได้แก่ ตัวนวัตกรรม การสื่อสารโดยผ่านสื่อทางใดทางหนึ่งเกิดในช่วงเวลาหนึ่งและระบบสังคมโดยการแพร่กระจายเข้าสู่สมาชิกของสังคม ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมนี้ มีความเชื่อและได้อธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสภาพสังคมถึงกระบวนการและองค์ประกอบที่เอื้อต่อการแพร่กระจายนวัตกรรมได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ในงานส่งเสริมการเกษตรสามารถนำทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานได้ ดังนี้

(1) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม มีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการแพร่กระจายของนวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ๆ จากสังคมหนึ่งไปยัง

อีกสังคมหนึ่ง และตัวนวัตกรรมที่จะแพร่กระจายและเป็นที่ยอมรับได้ง่ายของคนในสังคมนั้น โดยปัจจัยที่จะต้องพิจารณา คือ ความมีประโยชน์ สอดคล้องกับวัฒนธรรมในสังคมที่จะรับง่ายไม่มีความสลับซับซ้อนมาก สามารถแบ่งทดลองครั้งละน้อยได้ และสามารถสังเกต มองเห็นหรือเข้าใจได้ง่าย

(2) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม ทำให้ทราบว่า กระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ส่งข่าวสารกับผู้รับข่าวสาร โดยผ่านสื่อหรือตัวกลางใดตัวกลางหนึ่ง จะมีความสำคัญและมีประสิทธิภาพต่อการแพร่กระจายและการรับนวัตกรรม ในงานส่งเสริมการเกษตร นักส่งเสริมการเกษตรควรที่จะต้องมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการติดต่อสื่อสารและสามารถที่จะเลือกใช้ช่องทางในการสื่อสาร ตัวสื่อหรือตัวกลางใดตัวกลางหนึ่งที่เหมาะสมกับเกษตรกรในการรับข่าวสารจะทำให้เกิดการแพร่กระจายนวัตกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(3) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม ทำให้เราทราบว่า การแพร่กระจายนวัตกรรมจะต้องอาศัยระยะเวลาและมีลำดับขั้นตอนเพื่อให้บุคคลได้พิจารณาปรับตัว และยอมรับนวัตกรรมหรือแนวความคิดใหม่ ดังนั้นการแพร่กระจายนวัตกรรมในกระบวนการส่งเสริมการเกษตรนั้น การที่จะทำให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายเปิดรับนวัตกรรมซึ่งเป็นทั้งความรู้ ความคิด เทคนิควิธีการ และเทคโนโลยีต่างๆ นั้น จำเป็นจะต้องมีการดำเนินงานส่งเสริมให้ความรู้ความเข้าใจกับเกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายอย่างค่อยเป็น ค่อยไป มีแบบแผนปฏิบัติ และต้องใช้เวลาเกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายเพื่อให้มีการปรับตัวและเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

(4) การแพร่กระจายและการรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับระบบสังคม ระบบสังคมจะมีอิทธิพลต่อการแพร่กระจายและรับนวัตกรรม สังคมสมัยใหม่จะเอื้อต่อการแพร่กระจายและรับนวัตกรรมได้รวดเร็วและมีปริมาณที่จะรับนวัตกรรมมากกว่าสังคมโบราณ

ในงานส่งเสริมการเกษตร นักส่งเสริมการเกษตรควรที่จะต้องศึกษาหาความรู้ และทำความเข้าใจในระบบสังคมรวมถึงระบบภูมิสังคมของเกษตรกรในพื้นที่ที่เข้าไปดำเนินงานเป็นอย่างดี จึงจะทำให้การแพร่กระจายและการรับนวัตกรรมบรรลุเป้าประสงค์

3) ทฤษฎีการยอมรับ

พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ และคณะ (2553: 4-27) กล่าวถึงโรเจอร์ (Rogers 1971) ได้ให้ความหมายของการยอมรับหรือกระบวนการยอมรับว่า เป็นกระบวนการทางจิตใจของบุคคลแต่ละคน ซึ่งเริ่มตั้งแต่การได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมไปจนถึงการยอมรับนวัตกรรมและนำไปใช้อย่างเปิดเผย ทฤษฎีการยอมรับแนวความคิดใหม่ไปปฏิบัติตามหรือเรียกสั้นๆ ว่า กระบวนการยอมรับ (Adoption Process) “เป็นทฤษฎีหรือกระบวนการทางจิตใจของบุคคลซึ่งเริ่มต้นด้วยการเริ่มรู้หรือได้ยินเกี่ยวกับแนวความคิดใหม่ แล้วสิ้นสุดลงด้วยการตัดสินใจยอมรับไปปฏิบัติ” กระบวนการยอมรับ นั้นแต่ละขั้นตอนของกระบวนการเกิดขึ้นในตัวบุคคลคนเดียว (บุญ

ธรรม จิตต์อนันต์, 2536) ได้ให้คำจำกัดความของทฤษฎีการยอมรับหรือกระบวนการยอมรับว่า เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการตัดสินใจของบุคคล ซึ่งจากการวิจัยพบว่าคนที่บุคคลจะรับแนวความคิดใหม่ไปปฏิบัติจะผ่านขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือขั้นที่ 1 ขั้นตื่นตัวหรือเริ่มรับรู้ (Awareness) ขั้นที่ 2 ขั้นสนใจ (Interest of Information) ขั้นที่ 3 ขั้นประเมินผลหรือการไตร่ตรอง (Evaluation) ขั้นที่ 4 ขั้นทดลองทำ (Trial) และขั้นที่ 5 ขั้นยอมรับนำไปปฏิบัติ (Adoption)

โดยสรุป กระบวนการยอมรับ เป็นนวัตกรรมทางจิตใจของบุคคลแต่ละคน ซึ่งเริ่มตั้งแต่การได้รับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมไปจนถึงการยอมรับนวัตกรรมและนำไปใช้อีกทั้งยังเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และการตัดสินใจของบุคคล ดังนั้นกระบวนการยอมรับนวัตกรรมหรือแนวความคิดใหม่ไปปฏิบัติตามนั้นจะเกิดขึ้นเป็นขั้นตอนในตัวบุคคลหรือเกษตรกรเริ่มตั้งแต่ขั้นแรก คือ ขั้นตื่นตัวหรือรับรู้ไปสู่อันดับสนใจหาข้อมูลขั้นประเมินผลหรือการไตร่ตรอง ขั้นทดลองทำ และขั้นสุดท้ายคือการยอมรับนำไปปฏิบัติ ซึ่งการนำทฤษฎีการยอมรับไปใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร การยอมรับเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการตัดสินใจของบุคคล ขึ้นอยู่กับลำดับขั้นตอน และการที่บุคคลจะยอมรับนวัตกรรมไปปฏิบัติจะผ่านขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอนเริ่มจากขั้นตื่นตัวรับรู้ ขั้นสนใจหาข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติม ขั้นประเมินผลหรือการไตร่ตรอง ขั้นทดลองทำ และขั้นยอมรับนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้งานส่งเสริมการเกษตรควรที่จะมีการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรที่จะพิจารณาจำแนกประเภทของเกษตรกรตามกลุ่มของผู้ยอมรับอย่างชัดเจนเพื่อที่จะทำให้ได้ทราบว่าบุคคลหรือเกษตรกรเป็นเป้าหมายนั้นมียุอยู่ในประเภทการยอมรับใดบ้าง

4) ทฤษฎีการตัดสินใจนวัตกรรม

พงษ์ศักดิ์ อังกสิทธิ์ และคณะ (2553: 4-36 กล่าวถึง ดิเรก ฤกษ์ห่อราย (2538) ว่าทฤษฎีการตัดสินใจนวัตกรรมหรือกระบวนการตัดสินใจนวัตกรรมของเอเวอเรตต์ โรเจอร์ และ ฟรอยด์ ชูมกเกอร์ (Everett Rogers and Shoemaker, 1971) นั้น เป็นความพยายามที่จะปรับปรุงกระบวนการยอมรับ บทบาทจึงอยู่ที่เจ้าหน้าที่ ซึ่งจะต้องดำเนินการให้เด่นชัดในเรื่องต่างๆ โดยมี 5 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การให้ความรู้ (Knowledge) ขั้นที่ 2 การจูงใจ (Persuasion) ขั้นที่ 3 การตัดสินใจ (Decision) ขั้นที่ 4 ขั้นนำไปปฏิบัติ (Implementation) ขั้นที่ 5 ขั้นการยืนยันการตัดสินใจ (Confirmation) การนำทฤษฎีการตัดสินใจนวัตกรรมไปใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรนั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะต้องแสดงบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทั้งในส่วนที่เป็นหลักการและส่วนที่เป็นเทคนิค วิธีการปฏิบัติอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ เพื่อให้เกษตรกรหรือบุคคลเป้าหมายเกิดการตัดสินใจนวัตกรรม โน้มน้าวจูงใจให้บุคคลเป้าหมายได้รับรู้และเห็นถึงคุณลักษณะของนวัตกรรมในด้านของการมีประโยชน์ สอดคล้องกับวัฒนธรรม

ในสังคมที่จะรับ ไม่มีความสลับซับซ้อน สามารถแบ่งทดลองครั้งละน้อยได้ และสามารถมองเห็น และเข้าใจได้ง่าย และทำให้บุคคลเป้าหมายเกิดภาวะความสมดุลทางบวกต่อตัวนวัตกรรม และ สนับสนุนข้อมูลข่าวสารในการยืนยันการใช้นวัตกรรม ให้กลุ่มบุคคลเป้าหมายที่ยังไม่เปลี่ยน พฤติกรรม มีการตัดสินใจสู่การยอมรับนวัตกรรมตามา

2.4 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตร

สมจิต โยธะคง (2553: 7-2 - 7-57) กล่าวถึงรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรว่า ใน ระยะเริ่มแรกของกรมการส่งเสริมการเกษตร เน้นการส่งเสริมแบบผ่านกลุ่มต่างๆ ต่อมาในรูปแบบ การส่งเสริมการเกษตรที่ชัดเจนและที่นิยมใช้คือ รูปแบบการฝึกอบรมและเยี่ยมชม การบริการ เบ็ดเสร็จที่จุดเดียว การมีส่วนร่วม และรูปแบบบูรณาการ นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการส่งเสริม การเกษตรที่มีลักษณะเฉพาะที่มีจุดเด่นที่สำคัญและเป็นประโยชน์แก่เกษตรกร ได้แก่ การส่งเสริม การเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเอง การส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบเครือข่ายและการส่งเสริม การเกษตรในรูปแบบธุรกิจการเกษตร โดยมีรายละเอียดแต่ละรูปแบบ ดังนี้

2.4.1 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบการฝึกอบรมและเยี่ยมชม

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบการฝึกอบรมและเยี่ยมชม เป็นรูปแบบ ที่เป็นต้นแบบที่นำมาใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย รูปแบบนี้ จะมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ การฝึกอบรมและการเยี่ยมชม ซึ่งเจ้าหน้าที่ออกไปเยี่ยม เยือนเกษตรกรถึงไร่นาเป็นรายปี รูปแบบนี้ได้รับการปรับปรุงหลายครั้งโดยกรมส่งเสริม การเกษตร ซึ่งการส่งเสริมการเกษตรรูปแบบการฝึกอบรมและเยี่ยมชม (training and visiting : T and V) ถูกคิดค้นและนำมาใช้ครั้งแรกในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยนำมาใช้กับการส่งเสริม การเกษตรที่มีพื้นที่ประกอบการขนาดเล็กหรือเกษตรกรรายย่อย (small scale farmers) สำหรับ ประเทศไทยเริ่มใช้รูปแบบนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 และมีการปรับปรุงเรื่อยมา เพราะเมื่อนำไปใช้ได้พบ ทั้งปัญหาและอุปสรรค อย่างไรก็ตามหลังจากปี พ.ศ. 2540 ในประเทศไทยได้ลดความสำคัญของการส่งเสริมการเกษตรรูปแบบนี้ตามสถานการณ์ แต่ได้นำกลับมาดัดแปลงโดยเข้ามาอยู่ในระบบ บูรณาการใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2551 ส่วนประเทศอื่นๆ บางประเทศยังนิยมใช้อยู่ โดยเฉพาะ ประเทศสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลียซึ่งดำเนินการโดยภาคเอกชน

2.4.2 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบการบริการเบ็ดเสร็จ

รูปแบบการบริการเบ็ดเสร็จ (one-stop service) มีการเรียกชื่อได้หลากหลาย ลักษณะ อาทิ การบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียว การบริการเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว ในที่นี้จะเรียกว่าการ บริการเบ็ดเสร็จโดยมีจุดมุ่งหมายในการให้คำแนะนำและการบริการในลักษณะ “one-stop service” คือมีการบริการเบ็ดเสร็จในจุดเดียว โดยมีสาขาอยู่ทั่วประเทศ มีเจ้าหน้าที่และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

ของทุกสาขาที่มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับสูงและการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีหน่วยวิจัยและพัฒนาสำหรับการสนับสนุนให้คำแนะนำที่ถูกต้องแม่นยำ สำหรับประเทศไทย กรมส่งเสริมการเกษตรได้มีการปรับเปลี่ยนระบบการส่งเสริมการเกษตรรูปแบบการฝึกอบรมและเยี่ยมชมมาเป็นการบริการด้านการพัฒนาการเกษตร โดยเน้นการใช้ “ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศกบต.)” เป็นกลไกในการดำเนินการพัฒนาการเกษตร รูปแบบนี้เป็นลักษณะบูรณาการจากส่วนราชการในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทุกหน่วยงาน ทั้งทางพืช ปศุสัตว์ ประมง คำนึงถึงปัญหาและความต้องการของเกษตรกรเป็นหลัก ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรยังมีนโยบายใช้รูปแบบนี้จนกระทั่งปัจจุบัน แต่โอนภารกิจในการบริหารไปอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล และกล่าวได้ว่า รูปแบบการบริการเบ็ดเสร็จที่จุดเดียวนี้เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งองค์ประกอบของการดำเนินงานประกอบด้วย ที่ทำการศูนย์ข้อมูล การบริหาร แผนพัฒนาการเกษตร จุดถ่ายทอดเทคโนโลยี และสมาชิกของศูนย์ทั้งนี้การเลือกใช้รูปแบบบริการเบ็ดเสร็จกับงานส่งเสริมก่อให้เกิดผลต่างๆ ได้แก่ (1) ก่อให้เกิดศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลอย่างเป็นรูปธรรม (2) ก่อให้เกิดคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล (3) ก่อให้เกิดการวางแผนพัฒนาการเกษตรของตำบล โดยเป็นแผนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของเกษตรกร (4) เกษตรกรและชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาในทุกๆ ด้านก่อนวางแผน (5) ก่อให้เกิดภารกิจที่ครอบคลุมการเกษตรทุกสาขา ประหยัดงบประมาณและเจ้าหน้าที่ (6) ก่อให้เกิดจุดพบปะ จุดประชุมที่ชัดเจน ง่ายต่อการติดต่อและประสานงาน

2.4.3 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนเพื่อที่จะปรับชีวิตความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่น รายได้ ความมั่นคงปลอดภัย และความเคารพเชื่อมั่นในตนเอง โดยรูปแบบการมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบหนึ่งในระบบการส่งเสริมการเกษตรและถูกนำมาใช้มากในระยะหลังๆ เพื่อให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน หรือการพัฒนาชนบท กระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญสามารถปรับใช้กับงานส่งเสริมการเกษตร ได้โดย (1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน โดยเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้ร่วมกันเรียนรู้สถานการณ์ของชุมชนทุกด้าน (2) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ และการวางแผน โดยมุ่งให้เกิดการร่วมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็น (3) การมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยร่วมดำเนินการสนับสนุนแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ และเงินทุน หรือเข้าร่วมบริหาร (4) การมีส่วนร่วมในการติดตาม ประเมินผล เพื่อทราบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการพัฒนา (5) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา รวมทั้งประโยชน์ด้านวัตถุและจิตใจ

รูปแบบการมีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรทำให้เกิดผลในด้านต่างๆ ได้แก่ (1) เกิดการกระจายอำนาจการตัดสินใจสู่ผู้ปฏิบัติมากขึ้น (2) การช่วยเหลือตัวเองจะเกิดขึ้น เพราะตัวเองมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ โดยรัฐช่วยน้อยลง (3) การแก้ปัญหาในลักษณะ องค์กรร่วม กล่าวคือ ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความคิดตนเองจนเกิดอึดตา (4) เกิดการยอมรับ เกิดการเปลี่ยนแปลงเรียนรู้โดยวิธีการมีส่วนร่วมมากขึ้นว่าเป็นประโยชน์จริงหรือ “หลายหัวดีกว่าหัวเดียว”

สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเกษตรมีมานานแล้วในต่างประเทศ สำหรับประเทศไทยนำมาใช้ในปี พ.ศ. 2529-2532 โดยการแนะนำของรัฐบาล เนเธอร์แลนด์ในโครงการ SFPP หลักการสำคัญที่จะทำให้การส่งเสริมในรูปแบบนี้ประสบผลสำเร็จนั้น ผู้ส่งเสริมและรับการส่งเสริมต้องเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วม กระบวนการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบ PAP และ IPA อย่างถ่องแท้ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมได้ประยุกต์ในหลายกิจกรรมของการส่งเสริมการเกษตร

2.4.4 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบบูรณาการ

เอ็ม.อี.อาดัมส์ กล่าวถึงการส่งเสริมการเกษตรแบบบูรณาการเป็นผลจากการศึกษาในกลุ่มประเทศละตินอเมริกา ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2485-2501 ซึ่งการส่งเสริมการเกษตรเกิดความล้มเหลวและมุ่งใช้รูปแบบการส่งเสริมเชิงเดี่ยว เปรียบเสมือนการศึกษาให้กลุ่มลึกลงไป เฉพาะด้าน เหตุผลของความล้มเหลวมาจากนักส่งเสริมการเกษตรมีความรู้เฉพาะด้านเกินไป ความรู้ที่เหมาะสมของนักส่งเสริมการเกษตรควรเป็นความรู้แบบบูรณาการ การบูรณาการคือ การทำสิ่งที่บกพร่องให้เกิดความสมบูรณ์ โดยการนำส่วนย่อยที่ขาดหายไปเพิ่มเติมเข้ามา เพื่อให้องค์รวมเกิดความสมบูรณ์ สิ่งที่น่ามาบูรณาการ อาจเป็นความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ทั้งที่เป็นในคน ความรู้ในกระดาษ และทักษะความสำคัญของรูปแบบการส่งเสริมการเกษตรแบบบูรณาการ นำมาแก้ไข ปัญหางานส่งเสริมการเกษตรประกอบด้วย (1) งานส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบันมีความซับซ้อนสูง มีหลายปัจจัยเข้ามาเกี่ยวข้อง การแก้ปัญหาต้องอาศัยความรู้หลายสาขาวิชาหรือหลายศาสตร์ และอาศัยทักษะหลายด้านและต้องอยู่ในรูปของการบูรณาการ (2) รูปแบบบูรณาการนำมาแก้ปัญหาในสถานการณ์จริงและชีวิตจริงของเกษตรกรได้ เพราะการแก้ไขปัญหามันเป็นการแก้ไขแบบเชื่อมโยง (3) รูปแบบบูรณาการสามารถนำมาแก้ไขปัญหาคัดแย้ง จัดความขัดแย้งได้ในกรณีการส่งเสริมการเกษตรต้องอาศัยหลายหน่วยงานมาทำงานร่วมกัน

สรุปได้ว่า รูปแบบบูรณาการเป็นรูปแบบหนึ่งในงานส่งเสริมการเกษตรถูกนำมาใช้ในกลุ่มประเทศละตินอเมริกาแล้ว เพื่อแก้ปัญหการส่งเสริมการเกษตรที่มุ่งเน้นในทิศทางเดียว การบูรณาการ เป็นการทำสิ่งที่เห็นว่าบกพร่องให้เกิดความสมบูรณ์หรือส่วนที่แยกๆ กันอยู่ให้มารวมกันเข้าเป็นหนึ่งเดียว รูปแบบบูรณาการที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร สามารถบูรณาการ

โครงการหลายๆ โครงการเข้าด้วยกันได้ รูปแบบการบูรณาการจึงทำได้ในหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นการบูรณาการแบบการส่งเสริมต่างๆ โดยดึงส่วนดีหรือส่วนที่ให้ประโยชน์สูงสุดเข้าด้วยกัน ตลอดจนการบูรณาการความรู้เชิงสหวิทยาการให้เข้าเป็นหนึ่งเดียวเพื่อลดการซ้ำซ้อน ประหยัดทั้งคน งบประมาณ เวลา และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในงานส่งเสริมการเกษตร

2.4.5 รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรลักษณะเฉพาะ

รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรลักษณะเฉพาะเป็นรูปแบบที่มีลักษณะพิเศษที่มีจุดเด่นที่สำคัญและเป็นประโยชน์แก่เกษตรกร ได้แก่ (1) รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการพึ่งพาตนเองเป็นการส่งเสริมเพื่อให้เกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรได้พิจารณาปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการดำรงชีวิต การทำการเกษตรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยอย่างน้อยหนึ่งในสี่ส่วนของการดำรงชีพทั่วไป อาศัยแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดการเกษตรทฤษฎีใหม่ และหลักการพึ่งพาตนเอง (2) รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเพื่อการสร้างเครือข่ายเป็นการส่งเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่อาชีพเกษตร โดยเป็นส่วนขยายของแนวคิดการพึ่งพาตนเองให้ขยายตัวจากตัวเกษตรกรเป็นกลุ่มเกษตรกรและระบบเครือข่าย เพื่อช่วยเหลือพึ่งพากันภายในเครือข่าย และสามารถขยายระบบเครือข่ายให้เป็นเครือข่ายใหญ่ขึ้น เนื่องจากระบบเครือข่ายจะเป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร และชุมชน เพื่อเสริมสร้างจุดแข็งของตน และลดในจุดอ่อนของแต่ละชุมชน โดยเป็นความร่วมมือและสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย (3) รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรเชิงธุรกิจ เป็นการส่งเสริมการเกษตรที่สร้างความสามารถให้แก่เกษตรกรในรูปแบบการค้า การทำธุรกิจ เนื่องจากสินค้าเกษตรมีข้อจำกัดหลายประการ การทำธุรกิจการเกษตรจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างรายได้จากสินค้าเกษตรโดยผู้รับผลประโยชน์จะเป็นตัวเกษตรกรที่ดำเนินการเอง ผู้ถือหุ้น กลุ่ม ชุมชน ซึ่งขึ้นกับรูปแบบธุรกิจการเกษตรที่เหมาะสม

2.5 การสื่อสารและกระบวนการสื่อสาร

พรชูลี นิลวิเศษ (2554: 8-24) กล่าวว่า สื่อ หมายถึง ตัวกลางหรือตัวพาข่าวสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับสาร สื่อมีวิวัฒนาการมาเป็นเวลานานและมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วมาก มีการค้นคว้าคิดค้นสื่อใหม่ทดแทนสื่อเก่า เพื่อความสะดวกในการใช้งานและมีประสิทธิภาพสูง

การสื่อสารและกระบวนการสื่อสาร ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประเภทของสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยอิงตามช่องทางหรือสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร และกระบวนการสื่อสาร ซึ่งจะได้นำมาเป็นลำดับต่อไป

2.5.1 ประเภทของสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร

ประเภทของสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตรมีมากมาย ขึ้นอยู่กับการจำแนก ในที่นี้จะจำแนกตาม ผู้ส่งสารและผู้รับสารตามวิธีการส่งเสริมการเกษตร ตามเนื้อหาสาระ ตามลักษณะของสื่อ ตามข้อได้เปรียบของสื่อมวลชน และตามสภาพของการนำไปใช้ ดังนี้

1) การจำแนกประเภทของสื่อตามผู้ส่งสารและผู้รับสาร ผู้ส่งสารและผู้รับสารตามวิธีการส่งเสริมการเกษตร (extension method) ที่ใช้กันมีการใช้สื่ออยู่ในแต่ละวิธี ได้แก่ (1) การจำแนกสื่อตามผู้รับเป็นรายบุคคล การส่งเสริมเป็นรายบุคคล (individual method) (2) การจำแนกสื่อตามผู้รับเป็นกลุ่มบุคคล การส่งเสริมเป็นกลุ่ม (group method) (3) การจำแนกสื่อตามผู้รับเป็นมวลชน การส่งเสริมมวลชน (mass method)

2) การจำแนกประเภทของสื่อตามเนื้อหาสาระ สามารถกระทำได้ 4 แบบ คือ แบบที่หนึ่งยึดประสาทสัมผัสเป็นสื่อที่รับข้อมูลสารสนเทศได้ด้วยหูกับตา ได้แก่ สื่อโสตทัศนแบบที่สองยึดวิธีแพร่กระจาย เป็นสื่อที่แพร่กระจายไปตามสื่อมวลชน และแบบที่สามใช้คอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือ จำแนกเป็นสื่อคอมพิวเตอร์หรือโทรคมนาคม เป็นต้นทั้งนี้สื่อตามเนื้อหาสาระยังสามารถจำแนกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ (1) สื่อบุคคล หมายถึงการให้บุคคลและวิทยากรเป็นสื่อในการนำเนื้อหาสาระมาถ่ายทอด โดยมีสื่อประเภทอื่นๆ เป็นสื่อเสริม (2) สื่อวัสดุและอุปกรณ์ สื่อประเภทวัสดุที่สิ้นเปลืองได้ง่าย เช่น ซอล์ก กระดาษ รูปภาพ แผ่นใส ฯลฯ และสื่อประเภทอุปกรณ์ คือ เครื่องมือที่มีความคงทนถาวร เช่น กระดานซอล์ก หุ่นจำลอง เครื่องฉาย และเครื่องเสียงต่างๆ (3) สื่อวิธีการ หมายถึงการนำกิจกรรมมาใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดเนื้อหาสาระและประสบการณ์ แทนการถ่ายทอดด้วยคำพูด และแทนสื่อประเภทวัสดุอุปกรณ์ เช่น เกม การจำลองสถานการณ์ กลุ่มสัมพันธ์ กรณีศึกษา เป็นต้น

3) การจำแนกประเภทของสื่อตามลักษณะของสื่อ สามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบ คือ (1) การจำแนกประเภทของสื่อตามลักษณะของสื่อ (2) การจำแนกประเภทของสื่อตามลักษณะเฉพาะของสื่อ (3) การจำแนกประเภทของสื่อตามรูปแบบของสื่อ (4) การจำแนกประเภทตามสื่อมวลชน

4) การจำแนกประเภทของสื่อตามข้อได้เปรียบของสื่อมวลชน สามารถจำแนกได้เป็น 4 รูปแบบคือ (1) วิทยุกระจายเสียง เป็นสื่อที่สามารถส่งสารโดยการเผยแพร่กระจายไปยังมวลชนได้รวดเร็วและไกล โดยไม่จำกัดพื้นที่และเสียค่าใช้จ่ายน้อย (2) วิทยุโทรทัศน์ เป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนได้มากที่สุด (3) หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ เป็นสื่อที่ส่งสารไปยังผู้รับเป็นลายลักษณ์อักษรและภาพประกอบ ผู้รับไม่จำเป็นต้องกำหนดเวลารับสาร (4) ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหว สามารถคลี่คลายขยายข่าวสารได้เป็นอย่างดี

5) การจำแนกประเภทของสื่อตามสภาพการนำไปใช้ สามารถจำแนกได้เป็น 8 รูปแบบคือ (1) วิทยุกระจายเสียง (2) หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสาย (3) วิทยุโทรทัศน์ (4) ภาพยนตร์และวีดิทัศน์ (5) หนังสือพิมพ์ (6) สิ่งพิมพ์ (7) นิทรรศการและงานพิเศษ (8) สื่อสารโทรคมนาคม ทั้งนี้การใช้สื่อในงานส่งเสริมการเกษตรให้มีประสิทธิภาพและบังเกิดประสิทธิผลนั้น จะต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ต่างๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกใช้สื่อให้เหมาะสม โดยการคำนึงถึงประสิทธิภาพของสื่อ งบประมาณในการจัดหา เนื้อที่หรือเวลาของสื่อ ลักษณะ เฉพาะเหมาะสมของสื่อกับเนื้อหาสาระและความคงทนของสื่อ การเป็นที่ยอมรับและเชื่อถือได้ ตลอดจนความถี่ในการส่งสาร นอกจากนี้ยังควรคำนึงถึงลักษณะของผลที่จะได้รับการใช้การส่งเสริมผ่านสื่อต่างๆ ว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดด้วย

2.5.2 วิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยอิงตามช่องทางหรือสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริม

การเกษตร แบ่งวิธีการส่งเสริมการเกษตรโดยอิงตามช่องทางหรือสื่อที่ใช้ในงานส่งเสริมการเกษตร โดยแบ่งออกได้เป็น 4 วิธี ได้แก่

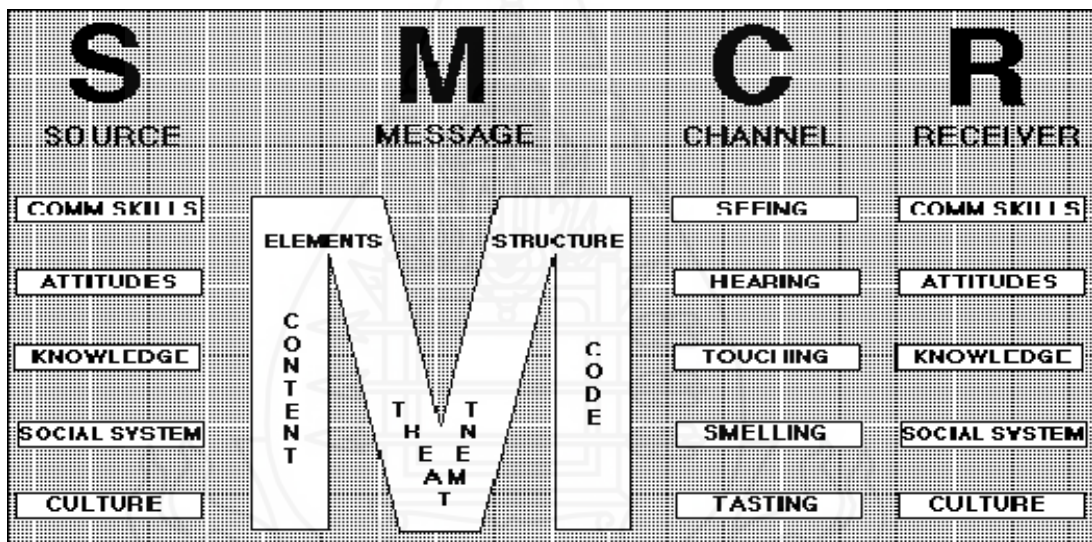
- 1) การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อคำพูด ได้แก่ การสอนแบบรายบุคคล หรือการบรรยายแบบกลุ่ม การพบปะพูดคุย การเยี่ยมเยียนแบบรายบุคคล และการประชุมแบบกลุ่ม
- 2) การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้ตัวอักษร ได้แก่ จัดหมายข่าวจดหมายเวียน จดหมายสอบถาม สำหรับรายบุคคล ส่วนรายกลุ่ม ได้แก่ หนังสือพิมพ์กำแพง แผ่นโฆษณา
- 3) การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อประเภทภาพและเสียง เป็นการส่งเสริมเพื่อเผยแพร่ความรู้ข่าวสารต่างๆ โดยให้เกษตรกรได้เห็นภาพและได้ยินเสียง ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรสนใจในเนื้อหาความรู้ ข่าวสารนั้นเป็นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วขึ้น
- 4) การส่งเสริมการเกษตรโดยใช้สื่อกิจกรรม เป็นการนำกิจกรรมต่างๆ มาใช้ในการเผยแพร่ข่าวสาร โดยใช้หลักการสร้างความสนใจเพื่อให้เข้าร่วมกิจกรรม และสอดแทรกความรู้เข้าไปในกิจกรรมนั้น จากนั้นทำให้นักลปเป้าหมายรับรู้และเรียนรู้โดยกระบวนการตามธรรมชาติ โดยทั่วไปคนเรามักจะชอบหรือสนใจในสิ่งที่ให้ความบันเทิง ถ้าเราใช้กิจกรรมที่ให้ความบันเทิงเป็นตัวนำในการชักจูงเป้าหมายมาร่วมกันแล้วสอดแทรกความรู้ต่างๆ เข้าไป จะทำให้นักลปเป้าหมายเกิดการเรียนรู้ในลักษณะที่ไม่เคร่งเครียด เกิดความพึงพอใจที่จะปฏิบัติตาม การสร้างกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้มีอยู่หลายวิธี เช่น การจัดขบวนแห่ การจัดงานวันและสัปดาห์พิเศษ กิจกรรมบันเทิง ประกวดแข่งขัน การณรงค์ เป็นต้น

2.5.3 กระบวนการสื่อสาร

สุนันท์ สีสังข์ (2555: 5-19 - 5-25) การติดต่อสื่อสาร คือ กระบวนการในการถ่ายทอด สั่งการ หรือส่งสัญญาณสัญลักษณ์ผ่านทางสื่อ เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเป็น

หัวใจประการหนึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้และความเข้าใจร่วมกัน การสื่อสารเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดความเข้าใจ ย่อมหมายความว่าในการสื่อสารเมื่อมีผู้ที่พยายามสื่อความหมายหรือความต้องการในรูปแบบใดก็ตามออกไป ย่อมจะต้องมีผู้รับรู้และเข้าใจ ความหมายนั้นการสื่อสารจึงจะสำเร็จสมบูรณ์ ซึ่งมีผู้รู้หลายท่าน ที่ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการว่า มีที่มา ที่ไปอย่างไร และมีองค์ประกอบใดบ้าง จนนำไปสู่การนำเสนอรูปแบบแนวคิดทางการสื่อสารในรูปแบบของ “แบบจำลองการสื่อสาร” โดยเฉพาะแบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) แบบจำลองการสื่อสารของเบอร์โล (Berlo) เดวิด เบอร์โล เสนอแบบจำลองที่รู้จักกันในชื่อ SMCR Berlo's Model โดยเบอร์โลเชื่อว่ากระบวนการสื่อสารประกอบด้วย ผู้ส่งหรือผู้ส่งสาร (sender) ข้อมูลข่าวสาร (message) ช่องทาง (channel) และผู้รับหรือผู้รับสาร (receiver) ดังภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.5 แบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของ เดวิด เบอร์โล

ที่มา: www.google.co.th/search?q=model+SMCR+berlo&tbm

สรุปแนวคิดของเบอร์โล เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพการส่งสารและการรับข้อมูลข่าวสารของผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยมีความเห็นว่าผู้ส่งสารและผู้รับสารจะมีปัจจัยที่มีผลต่อการส่งและการรับอยู่ 5 ประการ ได้แก่ ทักษะการสื่อสาร ทักษะคิด ระดับความรู้ ระดับสังคม และวัฒนธรรม

การสื่อสารเพื่อการส่งเสริมการเกษตรเป็นกระบวนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนสารสนเทศ ความคิดและทัศนคติระหว่างบุคคล โดยผ่านช่องทางต่างๆ การสื่อสารมี

หน้าที่ในสังคมหลายประการ อาทิ ด้านสารสนเทศ การสังคม การสร้างแรงจูงใจ การให้การศึกษา การส่งเสริมวัฒนธรรมและความบันเทิง กระบวนการสื่อสารที่สมบูรณ์เป็นการสื่อสารแบบสองทาง ต้องประกอบด้วย ผู้ส่งสาร ข่าวสาร ช่องทาง ผู้รับสาร และผลของการสื่อสาร โดยเฉพาะผู้ส่งสารและผู้รับสารต้องมีทักษะการสื่อสาร มีความรู้ อยู่ในระบบสังคมและวัฒนธรรมที่เหมือนกัน การสื่อสารโดยทั่วไปมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ที่นิยมใช้ในการส่งเสริมการเกษตร ได้แก่ รูปแบบของเบอร์โล ผู้ที่จะทำการสื่อสารได้ดีจะต้องเข้าใจความหมายในการสื่อสารและเลือกใช้ให้ถูกต้อง ทั้งความหมายที่แสดงถึงลักษณะ และความหมายที่แสดงถึงทัศนคติ

3. แนวคิดเกี่ยวกับโมเดลและการพัฒนาโมเดล

แนวคิดเกี่ยวกับ โมเดล และการพัฒนาโมเดล (Modeling and Modeling Development) ที่ เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ความหมายของโมเดล ประเภทของ โมเดลหรือแบบจำลอง ความสำคัญของการพัฒนาต้นแบบชิ้นงาน ประเภทของการพัฒนาต้นแบบ ชิ้นงานทางเกษตร และประโยชน์ของโมเดล ซึ่งจะได้นำกล่าวเป็นลำดับต่อไป

3.1 ความหมายของโมเดล

รูปแบบหรือ Model หมายถึง การนำทฤษฎี แนวคิด หรือประสบการณ์ที่มีต่อ ปรากฏการณ์หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มาพัฒนาและสื่อสารในลักษณะต่างๆ เช่น ภาพวาด แผนภูมิ แผนผัง หรือสมการทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังนั้น อาจเรียกว่า รูปแบบหรือ Model ก็ได้ (พรทิพย์ อุคณสิน 2555; 2-6)

สุนันท์ สีสั่งข์ และสมจิต โยระคง (2549: 4-38) กล่าวถึงต้นแบบ (prototype) ว่าเป็นแบบดั้งเดิมที่เป็นมาแต่แรกสำหรับเป็นเค้าในการสร้างสิ่งอื่นที่มีลักษณะเหมือนกัน เป็นงาน สร้างสรรค์จากพลังความคิดจิตใจ เป็นงานที่มีคุณสมบัติทุกๆ ด้านเหมือนของจริงใช้มาตราส่วนจริง ผลิตขึ้นมาเพียง 1 ชิ้น เพื่อใช้ในการทดสอบก่อนผลิตไปใช้จริง และนอกจากคำว่า ต้นแบบ (prototype) แล้วยังมีอีก 3 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกันคือ แบบจำลองหรือรูปจำลองหรือ หุ่นจำลอง (Model) แบบมาตรฐาน (mock-up) และดัดแปลงหรือปรับปรุง หรือแก้ไข (modify)

ทิสนา แคมมณี (2550 อ้างถึงในประชาคม จันทรชิต 2552: 170) ซึ่งกล่าวไว้ว่า รูปแบบ (Model) เป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดงออกมาในลักษณะใด ลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ไดอะแกรมหรือ แผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและ

บุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบจึงเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบเสาะหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์

พจนานุกรม Contemporary English ของ Longman (1981, 668) ให้ความหมายโดยสรุปแล้วจะมี 3 ลักษณะ (<http://drjirapan.Wordpress.com>) ได้แก่ (1) Model หมายถึง สิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริง ซึ่งเท่ากับ แบบจำลอง (2) Model ที่หมายถึง สิ่งของหรือคนที่น่าสนใจเป็นแบบอย่างในการดำเนินการบางอย่าง เช่น ครูต้นแบบ (3) Model หมายถึง รุ่นของผลิตภัณฑ์ต่างๆ

สรุปได้ว่ารูปแบบโมเดลหรือแบบจำลอง (Model) หมายถึง สิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเอง เพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายและกระชับถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้เพื่อช่วยให้ตนเองและคนอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น

3.2 ประเภทของโมเดลหรือแบบจำลอง

สุนันท์ สีสั่งข์ และสมจิต โยธะคง (2549: 4-38- 4-39) แบบจำลองต้องจำลองมาจากของจริงที่มีคุณสมบัติขนาดอาจไม่เท่าของจริง โดยย่อส่วนลงมาหรือขยายให้ใหญ่ขึ้นกว่าของจริง แบบจำลองแบ่งได้ 3 แบบ คือ

1) แบบจำลองทางกายภาพ (Physical Model) เป็นแบบจำลองที่แสดงลักษณะรูปร่างภายนอกให้เห็นรายละเอียดคร่าวๆ จับต้องได้ เป็นรูป 3 มิติ เช่น แบบจำลองฟาร์ม (Farm Model) แบบจำลองพืช สัตว์ ประมง และเครื่องจักรกลการเกษตร เป็นต้น

2) แบบจำลองแผนภาพ (Graphical Model) เป็นแบบจำลองแบบแปลน (plan) ที่แสดงให้เห็นลักษณะโครงสร้างเป็นแบบที่จับต้องไม่ได้ เป็นรูป 1 มิติ เช่นการออกแบบแปลนสิ่งก่อสร้างในฟาร์ม (คอกสัตว์ เรือนเพาะชำ) รวมถึงการออกแบบกระบวนการผลิต และออกแบบขั้นตอนการผลิต

3) โมเดลเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical model) เป็นแบบจำลองเชิงคณิตศาสตร์เพื่อนำมาวิเคราะห์เชิงปริมาณของตัวแบบสินค้า การขนส่ง การลำเลียงผลผลิต แบบจำลองนี้อยู่ในรูปของสมการทางคณิตศาสตร์ จับต้องไม่ได้ ไม่มีมิติ เช่น การนำสมการถดถอย (regression) มาวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างอุปสงค์ (demand) และอุปทาน (supply) ของการจำหน่ายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เกษตร หรือการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเกี่ยวกับการกู้เงิน การใช้เงินกู้ และแหล่งเงินกู้หรือวิเคราะห์หาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการขนส่งผลผลิตของเกษตรกรจากฟาร์มสู่ตลาดขายส่ง เป็นต้น

3.3 ความสำคัญของการพัฒนาต้นแบบชิ้นงาน การพัฒนาต้นแบบชิ้นงานมีความสำคัญดังนี้

1) *การพัฒนาคน* ทำให้คนรู้จักกระบวนการคิด กระบวนการค้นคว้าที่ทำให้เกิดแนวความคิดสร้างสรรค์ เพื่อแสวงหาแนวทางประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ เพื่อนำมาแก้ปัญหา และตอบสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์

2) *การพัฒนาเศรษฐกิจ* งานต้นแบบเป็นประดิษฐ์กรรมใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น และผ่านการทดสอบรับรองแล้ว สามารถนำไปผลิตเชิงพาณิชย์ได้ ทำให้เกิดผลทางด้านเศรษฐกิจตามมา

3) *การพัฒนาความรู้* การพัฒนาต้นแบบชิ้นงานเป็นรากฐานของการพัฒนาความรู้ วิชาการ และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่ทันสมัย ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ และทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา ขณะเดียวกันสามารถแสดงให้เห็นถึงผลลัพธ์ของการพัฒนาได้

4) *การเป็นแบบฉบับ* ต้นแบบชิ้นงานสามารถใช้เป็นตัวอย่างเป็นเค้าสำหรับการสร้างสร้งงานในลักษณะเดียวกัน ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลา

5) *การสร้างแรงบันดาลใจ* การพัฒนาต้นแบบชิ้นงาน เป็นตัวอย่างให้เกิดแรงบันดาลใจในการที่จะพยายามคิด และค้นหาสิ่งแปลกใหม่ (discovery) และยังก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนกรอบกระบวนทัศน์ใหม่ (paradigm shift)

6) *การพัฒนาประเทศ* การพัฒนาต้นแบบชิ้นงานก่อให้เกิดองค์ความรู้รวมในการช่วยผลักดัน ทำให้เกิดระบบต่างๆ ขึ้นที่จะช่วยให้ประเทศพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งและยังเป็นตัวชี้วัดระดับการพัฒนาของประเทศ

3.4 ประเภทของการพัฒนาต้นแบบชิ้นงานทางเกษตร แบ่งได้ 5 ประเภท ได้แก่

1) *ต้นแบบชิ้นงานที่เป็นวัตถุดิบของ (materials)* วัตถุดิบของ และอุปกรณ์การเกษตร ทุกชนิดต้องผ่านกระบวนการออกแบบมาก่อน จึงจะสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบชิ้นงานได้ ต้นแบบชิ้นงานทางเกษตร ได้แก่ (1) อุปกรณ์ด้านการเกษตร (agricultural equipment) อุปกรณ์การเกษตร หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก และเป็นเครื่องช่วยผ่อนแรงให้ทำงานได้สะดวก รวดเร็ว ปลอดภัย และขับเคลื่อนด้วยแรงคนและแรงสัตว์เป็นส่วนใหญ่ และอุปกรณ์การเกษตรที่สามารถนำมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาต้นแบบชิ้นงานทางเกษตร ได้แก่ ด้านช่างเกษตร เช่น งานช่างไม้ งานช่างเหล็ก งานช่างไฟฟ้า งานช่างประปา ช่างทาสี ช่างปูน รถมอเตอร์ ตลับเมตร พรอทวัดระดับ และประแจเลื่อน และด้านการผลิตทางการเกษตรเช่น อุปกรณ์การเตรียมดินปลูก อุปกรณ์การหว่าน/การปลูก/การกระจายปุ๋ย อุปกรณ์การอารักขาพืช อุปกรณ์การชลประทานและการให้น้ำ อุปกรณ์การเก็บเกี่ยว อุปกรณ์การตัดแต่งต้นไม้และสวนผลไม้ อุปกรณ์การขยายพันธุ์พืช อุปกรณ์การปศุสัตว์ อุปกรณ์การประมง และอุปกรณ์การเกษตรอื่นๆ (2) เครื่องจักรกลการเกษตร (agricultural machinery) ต้นแบบที่สำคัญ ได้แก่ เครื่อง/อุปกรณ์งานเตรียมดิน เครื่อง/อุปกรณ์การให้น้ำ เครื่อง/อุปกรณ์งานเก็บเกี่ยวผลผลิต เครื่อง/อุปกรณ์งานทำลาย

ซากพืชและซากสัตว์ เครื่อง/อุปกรณ์งานผสมอาหารและผสมดิน (3) ธุรกิจเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร (agro-industry and agribusiness) ต้นแบบที่สำคัญได้แก่ ต้นแบบธุรกิจเกษตรเช่น การสร้างร้านค้าปลีก ร้านค้าส่ง สถานที่เก็บรักษาผลผลิต สินค้าและผลิตภัณฑ์เกษตรต้นแบบ และต้นแบบอุตสาหกรรมเกษตรเช่น การสร้างโรงงานต้นแบบเกี่ยวกับโรงงานการแปรรูปผลิตภัณฑ์การเกษตร (โรงงานทำขนม ไวท์ สมุนไพร์ อาหารกระป๋อง อาหารสัตว์) และการสร้างต้นแบบภาชนะบรรจุ เป็นต้น

2) **ต้นแบบชิ้นงานเกี่ยวกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์** (computer technology) สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ฮาร์ดแวร์คอมพิวเตอร์ (computer hardware) ซึ่งหมายถึงส่วนที่เป็นอุปกรณ์ หรือตัวเครื่องคอมพิวเตอร์ (2) ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ (computer software) ซึ่งหมายถึงโปรแกรมต่างๆ ที่ใช้เพื่อการประมวลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ เช่น ต้นแบบโปรแกรมการวางแผนระบบการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โปรแกรมควบคุมอุณหภูมิในโรงพักไข่ โปรแกรมควบคุมระบบการให้อาหารสุกร สัตว์ปีก เป็นต้น

3) **ต้นแบบชิ้นงานที่เกี่ยวกับการทดสอบและการวัด** (measurement and testing) เป็นต้นแบบชิ้นงานสร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้นและพัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในการทดสอบ การวัดและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ต้นแบบชิ้นงานลักษณะนี้ต้องมีคู่มือประกอบในการนำไปใช้ เช่น (1) เครื่องมือการทดสอบ ได้แก่ ต้นแบบเครื่องทดสอบปุ๋ย ทดสอบดิน ทดสอบค่าความเป็นกรดเป็นด่างของดินและน้ำ เป็นต้น (2) เครื่องมือวัด ได้แก่ ต้นแบบเครื่องมือวัดความรู้ ทักษะการปฏิบัติทางเกษตร เครื่องมือวัดพฤติกรรมเกี่ยวกับการยอมรับทัศนคติต่ออาชีพและวิชาชีพ ความเชื่อและค่านิยมของนักศึกษา เกษตรกรบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น

4) **ต้นแบบชิ้นงานที่มีลักษณะเป็นกระบวนการ** (process) เป็นต้นแบบชิ้นงานที่สร้างสรรค์ประดิษฐ์คิดค้นและพัฒนาขึ้น ซึ่งแสดงถึงแบบแผน หลักการ ขั้นตอน และวิธีการต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการเกษตร ได้แก่ ต้นแบบหลักการถ่ายทอดหลักการส่งเสริม หลักการวิจัย วิธีการถ่ายทอดวิธีการส่งเสริม วิธีการวิจัยและต้นแบบของเทคโนโลยีการถ่ายทอด เป็นต้น

5) **ต้นแบบชิ้นงานที่เป็นสื่อและสื่อประสม** (medias and multimedias) เป็นต้นแบบชิ้นงานที่สร้างสรรค์ ประดิษฐ์คิดค้น และพัฒนาขึ้นเป็นสื่อและสื่อประสมเพื่อการใช้งานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ได้แก่ (1) สื่อ (medias) ต้นแบบชิ้นงานที่เกี่ยวกับสื่อ ได้แก่ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อภาพ สื่อนิทรรศการและงานพิเศษ และ (2) สื่อประสม (multimedias) เป็นต้นแบบชิ้นงานที่เกี่ยวกับการนำสื่อตั้งแต่ 2 ชนิด มาประสมและใช้ร่วมกัน ได้แก่ การนำภาพสไลด์มาใช้

ร่วมกับเทปบันทึกเสียงเป็นสื่อใหม่ที่เรียกว่าสไลด์ประกอบเสียง สไลด์มัลติวิชั่น และที่นิยมกันมากในปัจจุบัน เช่น ชุดการสอน ชุดการฝึกอบรม ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดการฝึกปฏิบัติ เป็นต้น

3.5 การพัฒนาโมเดลใหม่

คณัย เทียนพุด (2555:9) กล่าวว่า การพัฒนาโมเดลใหม่ เป็นการบรรยายหรือกำหนดความเชื่อมโยงของสิ่งที่เป็นกุญแจสำคัญ ได้แก่ ความเป็นระบบ (systematic) ระบบเปิด พลวัต และมีลักษณะทำให้เหมาะได้ และเป็นนวัตกรรม

1) **การกำหนดวิธีตรวจสอบความเชื่อถือของโมเดล** การกำหนดวิธีตรวจสอบความเชื่อถือได้หรือความกลมกลืนของโมเดลซึ่งอาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธี ได้แก่ การประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ การทดลองนำโมเดลไปใช้ การทดลองด้วยข้อมูลที่จำลองขึ้น การปรับปรุงและนำเสนอโมเดลที่ปรับปรุงแล้ว จากการศึกษาหลักการออกแบบการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบมาเป็นลำดับสรุปได้ว่าการออกแบบการวิจัย การวิจัยรูปแบบในลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งคือการวางแผนการวิจัยเพื่อศึกษาขององค์ประกอบต่างๆ หรือตัวแปรต่างๆ ในเชิงของความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุและผลเพื่อจัดระบบ โครงสร้างของรูปแบบที่ศึกษาให้เป็นระบบที่เชื่อถือได้ (<http://drjirapan.Wordpress.com>)

2) **ประโยชน์ของโมเดล** ที่สำคัญ ได้แก่ (1) ด้านเศรษฐศาสตร์ (economic) ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สำหรับแก้ปัญหาในธุรกิจ มีความน่าเชื่อถือมากกว่าการใช้ประสบการณ์เพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังมีค่าใช้จ่ายในการวิเคราะห์จากแบบจำลองไม่มาก ทำงานได้รวดเร็ว (2) ด้านระยะเวลา (time) สามารถทำงานได้ภายใต้ความกดดันด้านเวลาและทันต่อความต้องการใช้งาน (3) ด้านการทดลองแทนมนุษย์ (experiment) ใช้ทดลองกับเหตุการณ์การทำงานต่างๆ ที่เสี่ยงอันตรายแทนมนุษย์ได้ เช่น แบบจำลองเพื่อวัดโครงสร้างความแข็งแรงของตึกเมื่อเกิดสึนามิหรือเกิดไฟไหม้ แบบจำลองที่ใช้กับภาพยนตร์ action หรือแม้แต่แบบจำลองการหาสาเหตุของเครื่องบินตก เป็นต้น (4) สามารถทำความเข้าใจและมองภาพของปัญหาภายในได้อย่างชัดเจน (view of problem) (<http://drjirapan.Wordpress.com>)

4. การปลูกยางพาราและการส่งเสริมยางพารา

การปลูกยางพาราและการส่งเสริมยางพารา ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญการปลูกยางพารา สภาพการทำยางพาราในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะได้นำมาเป็นลำดับต่อไป

4.1 ประวัติความเป็นมาและความสำคัญ

ยางพาราเป็นพืชยืนต้นมีถิ่นกำเนิดบริเวณลุ่มแม่น้ำอเมซอน แถบประเทศบราซิล และเปรู ทวีปอเมริกาใต้ และได้แพร่กระจายการปลูกมากในแถบทวีปเอเชียละตินอเมริกา และแอฟริกา จำนวน 28 ประเทศทั่วโลกโดยเนื้อที่ปลูกของโลกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนในปี พ.ศ. 2554 มีเนื้อที่ปลูกยางพารามากกว่า 73.09 ล้านไร่ สำหรับประเทศไทยมีการปลูกครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2442 โดยพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี เจ้าเมืองตรัง นำเข้ามาปลูกที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งถือว่าเป็นยางพาราต้นแรกของประเทศไทย ต่อมาในปี พ.ศ. 2445 ชาวเดนมาร์กนำมาปลูกเป็นสวนยางพาราในอำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส และในปี พ.ศ. 2454 หลวงราชไมตรี (ปุม ปุณศรี) นำไปปลูกที่จังหวัดจันทบุรี (<http://www.bloggang.com>) และขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มออกไปจนในปี พ.ศ. 2554 ประเทศไทยมีเนื้อที่ปลูกยางพาราทั้งประเทศประมาณ 18,461,231 ไร่ ซึ่งมากเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากประเทศอินโดนีเซีย และเป็นประเทศที่มีปริมาณของผลผลิตยางพารามากที่สุดในโลก ผลผลิตยางพาราส่วนมากจะมีฐานการผลิตอยู่ในภาคใต้ และใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จะมีเนื้อที่ปลูกยางพาราและผลผลิตแตกต่างกันไป โดยในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดยะลามีเนื้อที่ประมาณ 1,312,805 ไร่ ผลผลิตรวม 375,980.98 ตัน (สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัดยะลา 2555) จังหวัดนราธิวาส มีเนื้อที่ประมาณ 989,014 ไร่ ผลผลิตรวม 194,513.19 ตัน (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนราธิวาส 2555) และจังหวัดปัตตานีมีเนื้อที่ประมาณ 386,495 ไร่ ผลผลิตรวม 82,083.69 ตัน (สำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานี 2555) รวมเนื้อที่ปลูกในพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประมาณ 2,688,314 ไร่ ผลผลิตรวม 652,577.17 ตัน และในปัจจุบันยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยรวมทั้ง 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

4.2 การปลูกยางพารา

สถาบันวิจัยยาง (2555: 34-62) กล่าวว่า ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตร้อนที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อการปลูกยางโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคใต้ และบางจังหวัดของภาคตะวันออกซึ่งเป็นแหล่งปลูกยางเดิมต้นยางในภาคใต้เปิดกรีดได้เมื่ออายุ 6 -7 ปี และให้ผลผลิตเฉลี่ย 285 กิโลกรัมต่อไร่ต่อปี ทั้งนี้ผลผลิตยางในแปลงเกษตรกรจะต่ำกว่าผลผลิตทางวิชาการ

การปลูกยางพารามีสิ่งเกี่ยวข้องที่เป็นสาระสำคัญ และนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ลักษณะพื้นที่ที่เหมาะสม สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การเตรียมพื้นที่ปลูก การวางแผนปลูก วิธีการปลูก การจัดการสวนยาง การปลูกพืชคลุมดิน การใช้ปุ๋ย การป้องกันกำจัดวัชพืช โรคและศัตรูยางพารา ซึ่งจะได้นำกล่าวเป็นลำดับต่อไป

4.2.1 ลักษณะพื้นที่ที่เหมาะสมในการปลูกยางพารา (1) เป็นพื้นที่ราบ มีความลาดชันไม่เกิน 35 องศา หากปลูกในพื้นที่ที่มีความลาดชันเกินกว่า 15 องศา ต้องทำขั้นบันได (2) หน้าดิน

ลึกไม่น้อยกว่า 1 เมตร เป็นดินร่วนเหนียวหรือร่วนทราย ไม่มีชั้นหินชั้นดินดานหรือชั้นกรวดอัดแน่นในระดับสูงกว่า 1 เมตร จากพื้นดิน (3) การระบายน้ำดี ระดับน้ำใต้ดินต่ำกว่าระดับผิวดินมากกว่า 1 เมตร ไม่เป็นที่ลุ่มน้ำขังหรือพื้นที่น้ำ (4) พื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 200 เมตร หากปลูกยางในพื้นที่ที่มีความสูงเกินกว่านี้จะทำให้การเจริญเติบโตช้า (5) ค่าความเป็นกรด-ด่างของดิน (pH) ที่เหมาะสมระหว่าง 4.5-5.5 ไม่ควรเป็นดินด่างดินเค็มหรือดินเกลือ

4.2.2 สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูกยางพารา ปริมาณน้ำฝนไม่ต่ำกว่า 1,250 มิลลิเมตรต่อปี การกระจายตัวของฝนมีจำนวนวันฝนตก 120-150 วัน ช่วงแล้งไม่เกิน 4 เดือน และอุณหภูมิเหมาะสมระหว่าง 26-30 องศาเซลเซียส

4.2.3 การเตรียมพื้นที่ปลูกยางพารา การเตรียมพื้นที่เป็นการปรับสภาพพื้นที่ให้เหมาะสม สำหรับการปลูกสร้างสวนยางด้วยการไถดินอย่างเก่าหรือไม้ยืนต้นบางชนิดจะต้องทำการเผาปรนเก็บเศษไม้และวัชพืชที่เหลือในพื้นที่ออกให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการกำจัดแหล่งแพร่เชื้อโรคโดยเฉพาะโรครากยาง ควรเริ่มไถในช่วงฤดูแล้งเพื่อสะดวกในการเก็บเศษไม้และตอไม้ออกจากพื้นที่ วิธีไถที่นิยมมี 2 วิธี คือ (1) ไถด้วยเครื่องจักร เป็นวิธีการไถดินชั้นล่างและไม้ยืนต้นด้วยรถแทรกเตอร์ไถดินอย่างเก่าให้ล้มไปในทางเดียวกัน โดยถอนรากขึ้นมาด้วย ตัดท่อนไม้ใหญ่เล็กที่ใช้ประโยชน์ได้ออกจากแปลง เผาเศษซากและกิ่งไม้เล็กๆ ไถพรวนดินอย่างน้อย 2 ครั้ง (2) ไถด้วยแรงคน เป็นวิธีการไถดินอย่างให้เหลือตอซึ่งยังไม่ตาย จำเป็นต้องทำลายตอเหล่านี้ให้ตายและผุพังโดยรวดเร็ว เพื่อสะดวกในการปฏิบัติงานของเกษตรกร และป้องกันการเกิดโรคราก โดยใช้สารเคมีทารอบตอสูงจากพื้นดิน 30 เซนติเมตร ทาก่อนไถ 1 วัน หลังจากไถดินชั้นล่างแล้วเก็บกิ่งไม้เล็กและวัชพืชออกจากแปลง ทำการเผาปรน ไถพรวนดินอย่างน้อย 2 ครั้ง เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมไถดินชั้นล่างชิดพื้นดินและไม่ทำสารเคมีทำลายตอ ปล่อยให้ต้นยางผุพังตามธรรมชาติจึงเป็นปัญหาของการเกิดโรคราก โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เคยมีการระบาดของโรคราก นอกจากนี้การไม่เผาศพกิ่งไม้ในระหว่างการเตรียมพื้นที่ด้วยวิธีนี้จะมีผลทำให้ปริมาณอินทรีย์วัตถุและปริมาณธาตุอาหารในดินเพิ่มขึ้น ช่วยปกคลุมผิวดินทำให้ลดการชะล้างพังทลายของดิน และเป็นผลดีต่อสภาพแวดล้อมเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการเผาเศษกิ่งไม้ ซึ่งมีผลกระทบต่อโครงสร้างและความอุดมสมบูรณ์ของดิน

4.2.4 การวางแผนปลูก การวางแผนปลูกเป็นการกำหนดว่าจะปลูกยางไปทิศทางใดเพื่อลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับต้นยาง ป้องกันการชะล้างผิวดิน สะดวกในการปฏิบัติดูแลรักษาและการเก็บผลผลิต มีวิธีปฏิบัติ ได้แก่ (1) การกำหนดระยะปลูกยางมีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นยาง ต้นยางจะเจริญเติบโตได้ดีต้องมีพื้นที่ต่อต้นไม่น้อยกว่า 20 ตารางเมตร ระยะปลูกที่เหมาะสมในพื้นที่ราบ เขตปลูกยางเดิมควรเป็น 2.5x8 เมตร หรือ 3x7 เมตร มีจำนวนต้น

ยาง 80 ต้นต่อไร่หรือ 76 ต้นต่อไร่ ตามลำดับ ระยะปลูกภายในเขตปลูกยางใหม่ควรเป็น 2.5x7 เมตร หรือ 3x7 เมตร มีจำนวนต้นยาง 91 ต้นต่อไร่ หรือ 76 ต้นต่อไร่ ตามลำดับ สำหรับระยะปลูกภายในพื้นที่ลาดเทควรเป็น 3x8 เมตร มีจำนวนต้นยาง 67 ต้นต่อไร่ (2) การกำหนดแถวหลัก การกำหนดแถวหลักของต้นยางควรวางแถวหลักตามแนวทิศตะวันออกตะวันตก และให้ช่วงทางการไหลของน้ำเพื่อลดการชะล้างหน้าดินและการพังทลายของดิน กำหนดแถวหลักให้ห่างจากแนวเขตสวนยางเก่าไม่น้อยกว่า 1.5 เมตร และขุดคูตามแนวเขตสวนเพื่อป้องกันโรครากและการแก่งแย่งธาตุอาหาร หลังจากนั้นวางแนวปลูกพร้อมปักไม้ชะมบตามระยะปลูกที่กำหนด สำหรับพื้นที่ลาดเทมากกว่า 15 องศา จะต้องวางแนวปลูกตามแนวระดับและทำขั้นบันได (3) การขุดหลุม โดยขุดดินด้านใดด้านหนึ่งของไม้ชะมบโดยตลอด ไม่ต้องถอนไม้ออก หลุมที่ขุดมีขนาดกว้าง x ยาว x ลึก 50 x 50 x 50 เซนติเมตร ดินที่ขุดแบ่งเป็น 2 ชั้น ดินบนกองไว้ด้านหนึ่ง ดินล่างกองไว้อีกด้านหนึ่ง ผึ่งแดดไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ เมื่อดินแห้งแล้วย่อยดินบนให้ละเอียดพอควร ใส่ลงกับหลุมแล้วตามด้วยดินล่างที่ผสมด้วยปุ๋ยหินฟอสเฟต (สูตร 0-3-0, 20-25%) อัตรา 170-200 กรัม และปุ๋ยอินทรีย์ประมาณ 3-5 กิโลกรัมต่อหลุม ใส่ไว้ด้านบน

4.2.5 วิธีการปลูก สามารถปลูกโดย (1) การปลูกด้วยต้นตอตาข่าย เป็นวิธีที่ง่ายต่อการปฏิบัติ แต่ไม่แนะนำสำหรับการปลูกภายในพื้นที่ปลูกยางใหม่ที่มีปริมาณน้ำฝนต่ำ (2) การปลูกด้วยต้นยางชำถุง เป็นวิธีที่ประสบผลสำเร็จสูงเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการอื่น ต้นยางพาราเจริญเติบโตสม่ำเสมอ ช่วยลดช่วงระยะเวลาดูแลรักษาต้นยางอ่อนให้สั้นลง สามารถกรีดยางได้เร็ว (3) การปลูกด้วยการติดตาในแปลง ต้นยางที่ปลูกจะมีระบบรากแข็งแรง มีความเจริญเติบโตสม่ำเสมอ ไม่ต้องขุดถอนย้ายปลูก ต้นยางเปิดกรีดได้ในระยะเวลาใกล้เคียงกับการปลูกโดยใช้ต้นตอตาข่าย การปลูกสร้างสวนยางโดยการติดตาในแปลงจะประสบผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของต้นกล้ายาง ความสมบูรณ์ของกิ่งตายางและความสามารถของคนติดตายาง (4) ปลูกด้วยเมล็ดยางพารา นำเมล็ดสดปลูกในหลุมที่เตรียมไว้หลุมละ 3 เมล็ด ระยะห่างระหว่างเมล็ด 25 เซนติเมตร และเมื่อต้นกล้ายางอายุ 6-8 เดือน ก็ติดตายางพันธุ์ดีที่ต้องการ

4.2.6 การจัดการสวนยาง มีวิธีปฏิบัติ ได้แก่ (1) การปลูกซ่อม เมื่อมีต้นยางตาย ควรปลูกซ่อมโดยเร็วด้วยต้นยางชำถุงในช่วงฤดูฝน ไม่ควรปลูกซ่อมเมื่อต้นยางอายุมากกว่า 2 ปี (2) การตัดแต่งกิ่งและการสร้างทรงพุ่ม การตัดแต่งกิ่งบริเวณลำต้นในช่วงยางอ่อนเป็นการเตรียมพื้นที่บริเวณลำต้นให้เหมาะสม เพื่อให้มีพื้นที่กรีดยางสูง ปราศจากกิ่งก้านและปุ่มปม นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ใบรวมให้มากขึ้น มีผลทำให้ขนาดลำต้นยางเพิ่มขึ้น โดยมีข้อควรปฏิบัติในการตัดแต่งกิ่งคือ ตัดแต่งกิ่งแขนงในระดับต่ำกว่า 2 เมตร เริ่มตั้งแต่ยางอายุประมาณ 1 ปี (3) การจัดการดูแล

สวนยางในฤดูแล้งมีข้อควรปฏิบัติ 3 ประการ คือ การคลุมโคน การป้องกันรอยไหม้จากแสงแดด และการป้องกันไฟไหม้ในสวนยาง

4.2.7 การปลูกพืชคลุมดิน พื้นที่ระหว่างแถวยางหากไม่ปลูกพืชเสริมรายได้ ควรปลูกพืชคลุมดินตระกูลถั่วเพื่อเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน โดยเฉพาะธาตุไนโตรเจนจากการตรึงไนโตรเจนของจุลินทรีย์ที่ปมของรากถั่ว ช่วยรักษาความชื้นในดิน ควบคุมวัชพืช และป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน นอกจากนี้เศษซากของพืชคลุมดินตระกูลถั่วเมื่อย่อยสลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ธรรมชาติ ชนิดของพืชคลุมดินที่ปลูกในสวนยาง ได้แก่ (1) คาโลโปโกเนียม เป็นพืชคลุมดินที่เจริญเติบโตได้รวดเร็ว คลุมพื้นที่ได้ภายใน 1 ปี หลังปลูก ใบเล็ก มีขน มีเมล็ดเล็กแบนสีน้ำตาลอ่อนเกือบเหลือง (2) เพอราเรีย เป็นพืชคลุมดินที่เจริญเติบโตค่อนข้างเร็ว สามารถคลุมพื้นที่ได้ดีในปีที่ 2 หลังปลูก ทนร่มเงา ใบใหญ่หนา เมล็ดเล็กค่อนข้างกลมยาว สีน้ำตาลแก่ (3) เซ็นโตรซิมา เป็นพืชคลุมดินที่เจริญเติบโตช้า ทนแล้งและทนร่มเงาได้ดี ใบเรียวยาว ไม่มีขน เมล็ดเล็กแบนมีลาย (4) ชีรูเลียม เป็นพืชคลุมดินที่เจริญเติบโตในระยะแรกช้า ทนร่มเงาทนแล้ง

4.2.8 การใช้ปุ๋ยในสวนยาง การใช้ปุ๋ยเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นต่อการเจริญเติบโตและการให้ผลผลิตยางพารา ทั้งนี้เนื่องจากดินที่ใช้ปลูกยางส่วนใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำและธาตุอาหารบางส่วนถูกนำออกจากดินในรูปของน้ำยาง โดยน้ำยาง 1 ตัน สูญเสียธาตุไนโตรเจน 20 กิโลกรัม ฟอสฟอรัส 5 กิโลกรัม โพแทสเซียม 25 กิโลกรัม แมกนีเซียม 5 กิโลกรัม รวมทั้งธาตุอาหารอื่น เช่น แคลเซียม เหล็ก แมงกานีส สังกะสี ทองแดง หากไม่มีการใส่ปุ๋ยเพื่อชดเชยธาตุอาหารที่สูญเสียไปจากดิน จะทำให้ดินขาดความสมดุลของธาตุอาหาร ประกอบกับการเกิดการชะล้างพังทลายของดินและการสลายตัวของอินทรีย์วัตถุตามธรรมชาติ ทำให้อินทรีย์วัตถุในดินลดลง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเพื่อบำรุงดินและเพิ่มอินทรีย์วัตถุให้แก่ดินทั้งในรูปของปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์ และในการใช้ปุ๋ยให้ได้ผลดีและเกิดประสิทธิภาพสูงนั้น เกษตรกรต้องรู้จักคุณสมบัติของดิน ความต้องการธาตุอาหารของยางพารา รู้จักปุ๋ยและวิธีการใส่ปุ๋ยโดยใส่ให้ถูกสูตรและอัตราที่เหมาะสม หรือใส่ปุ๋ยตามค่าวิเคราะห์ดิน ใส่ถูกเวลา และถูกวิธี

4.2.9 การป้องกันกำจัดวัชพืช วัชพืชที่พบในสวนยางมีทั้งวัชพืชฤดูเดียว เช่น หญ้าตีนนก หญ้าตีนกา หญ้านกสีชมพู หญ้าตีนติด หญ้าใบไผ่ หญ้ามาเลเชีย หญ้าหวาย หญ้าเขมร สาบแร้งสาบกา หญ้ายาง และวัชพืชข้ามปี เช่น หญ้าคา หญ้าจรจบดอกเหลือง หญ้าแพรก สาบเสือ จั๊กเย้น ซึ่งจะใช้วิธีป้องกันกำจัดวัชพืชโดย (1) ปลูกพืชคลุมดินตระกูลถั่ว ได้แก่ คาโลโปโกเนียม เซ็นโตรซิมา เพอราเรีย และชีรูเลียม ห่างจากแถวยางประมาณ 2 เมตร (2) ใช้วัสดุคลุมดิน โดยนำวัสดุเหลือใช้ต่างๆ เช่น เปลือกถั่ว ฟางข้าว ชังข้าวโพด หรือกระดาษหนังสือพิมพ์ คลุมโคนต้นยาง

เฉพาะต้นตลอดแถว เว้นระยะพอควร ไม่ชิดโคนต้นยาง (3) ใช้แรงงานบุคคลากค้ายัดวัชพืชในแถว ยางและควรทำก่อนวัชพืชออกดอก และ (4) ใช้สารเคมีเมื่อจำเป็นและปฏิบัติตามคำแนะนำ

4.2.10 โรคและศัตรูยางพารา โรคและศัตรูของต้นยางพบได้ตั้งแต่เริ่มปลูกจนกระทั่งถึงโคน มีสาเหตุทั้งจากสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต และเกิดขึ้นได้กับทุกส่วนของต้นยาง ทำให้ต้นยางชะงักการเจริญเติบโต ผลผลิตลดลง และอาจรุนแรงจนถึงต้นยางยืนต้นตาย แม้ว่ายางพาราจะมีโรคระบาดอยู่หลายชนิด ปัจจุบันพันธุ์ยางที่นิยมปลูกในประเทศจะอ่อนแอต่อบางโรคที่สำคัญแต่ไม่มีผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง โรคยางพาราที่ระบาดส่วนใหญ่มีสาเหตุจากเชื้อรา และสามารถจำแนกตามส่วนต่างๆของต้นยางที่ถูกเชื้อเข้าทำลาย ได้แก่ โรคใบ โรคกิ่งก้านและลำต้น และโรคราก นอกจากโรคแล้วยังมีแมลงศัตรูยางบางชนิดที่ทำความเสียหายให้กับต้นยาง ดังนั้นควรป้องกันรักษาและกำจัดโรค และแมลงศัตรูยาง เพื่อให้ต้นยางอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์อยู่เสมอ

4.3 สภาพการผลิตยางพาราในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

สภาพการผลิตยางพาราในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ประวัติการส่งเสริมการผลิตยางพาราในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่เพาะปลูกยางพาราใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะได้นำมาเป็นลำดับต่อไป

4.3.1 ประวัติการส่งเสริมการผลิตยางพาราในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ด้านการส่งเสริมการปลูกยางพาราในช่วงปี พ.ศ. 2475 หลวงสุวรรณวาทิกกิจ ก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูประถมกสิกรรมขึ้นที่ตำบลคอกหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 หลวงสำรวจพฤษภาลย์ (สมบูรณ์ ณ ถลาง) หัวหน้ากองการยาง และนายรัตนเพชรจันทร์ ผู้ช่วยหัวหน้ากองการยางได้เสนอร่างพระราชบัญญัติปลูกแทนต่อรัฐบาล อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวต้องใช้เวลารั้ง 6 รัฐบาล ในเวลา 6 ปี จึงออกพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางขึ้นในปี พ.ศ. 2503 และได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางในปี พ.ศ. 2504 กิจการปลูกแทนก้าวหน้าด้วยดีและเป็นที่พอใจของชาวสวนยางพาราในภาคใต้ หลวงสำรวจพฤษภาลย์ (สมบูรณ์ ณ ถลาง) นายรัตนเพชรจันทร์ ผู้ริเริ่มการปลูกแทนยางพาราที่ปลูกในสมัยแรกส่วนใหญ่เป็นยางพาราพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตต่ำ ส่งผลให้ชาวสวนยางพารามีรายได้น้อย ยางพารามีราคาตกต่ำ วิธีการแก้ไขคือการปลูกแทนยางพาราพื้นเมืองเหล่านั้นด้วยยางพาราพันธุ์ดีที่ให้ผลผลิตสูง ผู้ผลิตยางพาราหลายประเทศได้เร่งการปลูกแทนยางพาราเก่าด้วยยางพาราพันธุ์ดีเพื่อเพิ่มผลผลิตยางพารา เช่น ประเทศมาเลเซียได้ออกกฎหมายสงเคราะห์ปลูกยางพาราในปี พ.ศ. 2495 และประเทศศรีลังกาได้ออกกฎหมายสงเคราะห์ปลูกยางพาราในปี พ.ศ. 2495 และประเทศศรีลังกาได้ออกกฎหมายทำนองเดียวกันในปี พ.ศ. 2496 ต่อมาได้รับความร่วมมือจากสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติให้จัดตั้งศูนย์วิจัยการยางที่ตำบลคอกหงส์

ในปี พ.ศ. 2508 ดร. เสริมลาก วสุวัต ซึ่งเป็นผู้วางรากฐานการวิจัยและพัฒนายางพารา ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับความก้าวหน้าของอุตสาหกรรมยางพาราไทย โดยเปลี่ยนสถานะจากสถานีทดลองยางพาราดำบลคองหงส์เป็นศูนย์วิจัยยาง และ ดร. เสริมลาก วสุวัต เป็นผู้อำนวยการกองการยางควบคุมดูแลศูนย์วิจัยยางที่ตั้งขึ้นมาใหม่ ต่อมาศูนย์วิจัยการยางได้เปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์วิจัยยางสงขลา ในปี พ.ศ. 2527 และมีการก่อตั้งศูนย์วิจัยขึ้นอีกที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดนราธิวาส เพื่อขยายงานวิจัย และพัฒนายางพาราให้ครอบคลุมพื้นที่ปลูกยางพาราของประเทศ (องค์การสวนยางจังหวัดนครศรีธรรมราช <http://www.arda.or.th/kasetinfo/south/para/history>)

4.3.2 พื้นที่เพาะปลูกยางพาราใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่เพาะปลูกยางพาราใน

3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ พื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดปัตตานี พื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดยะลา และพื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดนราธิวาส ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไป

1) พื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดปัตตานี ในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดปัตตานี มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 386,495 ไร่ เนื้อที่เปิดกรีด 313,303 ไร่ ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 82,083.69 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 262.00 กิโลกรัม ราคาที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ยทั้งจังหวัด 96.44 บาทต่อกิโลกรัม ทำรายได้ให้กับจังหวัดรวมมูลค่า 7,916.29 ล้านบาท อำเภอที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในจังหวัดปัตตานี ได้แก่ โคกโพธิ์ สายบุรี และยะรัง และอำเภอที่มีการปลูกยางพาราน้อยที่สุดในจังหวัดปัตตานี คือ อำเภอเมือง (สำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานี 2555: 4) ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 พื้นที่เพาะปลูกยางพาราจำแนกรายอำเภอของจังหวัดปัตตานี ปี 2555

อำเภอ	เกษตรกร (ครัวเรือน)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่ให้ผล (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมือง	853	1,685	368	258.72	95.21
โคกโพธิ์	7,090	100,181	92,124	308.00	28,374.19
มายอ	3,408	40,203	36,571	264.00	9,654.74
หนองจิก	3,509	15,397	8,022	233.00	1,869.13
ปะนาเระ	2,108	10,476	4,686	277.50	1,300.23
สายบุรี	5,192	30,043	20,674	257.00	5,313.22
ยะรัง	4,956	75,916	54,890	239.00	13,118.71
ยะหริ่ง	2,179	7,235	2,904	236.00	685.34
ไม้แก่น	1,062	5,026	3,206	255.00	817.53
ทุ่งยางแดง	2,353	38,522	38,462	253.61	9,754.35
แม่ลาน	1,635	29,080	23,126	298.00	6,891.55
กะพ้อ	2,433	32,732	28,270	264.11	7,466.39
รวม/เฉลี่ย	36,778	386,495	313,303	262.00	82,083.69

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดปัตตานีปี 2555

2) พื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดยะลา ในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดยะลา มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 1,312,805 ไร่ เนื้อที่เปิดกรีด 1,206,522 ไร่ ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 1,206,522 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 286.40 กิโลกรัม อำเภอที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในจังหวัดยะลา ได้แก่ อำเภอเบตง อำเภอบันนังสตา และอำเภอยะหา และอำเภอที่มีการปลูกยางพาราน้อยที่สุดในจังหวัดยะลา คือ อำเภอเมือง (สำนักงานสงเคราะห์กองทุนการทำสวนยางจังหวัดยะลา 2555) ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 พื้นที่เพาะปลูกยางพาราจำแนกรายอำเภอของจังหวัดยะลา ปี 2555

อำเภอ	เกษตรกร (ครัวเรือน)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่ให้ผล (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมือง	5,993	53,548	42,065	260.96	13,973.99
รามัน	7,914	154,151	129,559	266.41	41,066.81
ยะหา	6,793	188,283	170,975	297.24	55,965.25
กาบัง	3,736	111,675	98,468	290.66	32,459.98
กรงปินัง	3,214	71,626	52,260	243.29	17,425.57
ธารโต	3,581	174,347	168,451	304.88	53,155.03
บันนังสตา	8,903	189,675	178,605	292.51	55,482.24
เบตง	6,947	369,500	366,138	288.10	106,452.11
รวม	47,081	1,312,805	1,206,522	286.40	375,980.98

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการทุนการทำสวนยางจังหวัดยะลา ปี 2555

3) พื้นที่เพาะปลูกยางพาราในจังหวัดนราธิวาส

ในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดนราธิวาส มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 989,014 ไร่ เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2554 จำนวน 10,644 ไร่ หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.09 เนื้อที่เปิดกรีด 823,623 ไร่ ลดลงจากปีที่ผ่านมา 10,455 ไร่ หรือลดลงร้อยละ 1.25 ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 194,513.19 ตัน ลดลงจากปีที่ผ่านมา 174,069.19 ตัน หรือลดลงร้อยละ 47.23 ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 237.77 กิโลกรัม ลดลงจากปีที่ผ่านมา 90 กิโลกรัม หรือลดลงร้อยละ 27.46

ราคาที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ยทั้งจังหวัด 81.46 บาทต่อกิโลกรัม ลดลงจากปีที่ผ่านมา 24.85 บาทต่อกิโลกรัม หรือลดลงร้อยละ 23.38 ทำรายได้ให้กับจังหวัดรวมมูลค่า 15,751.07 ล้านบาท ลดลงจากปีที่ผ่านมา 21,417.18 ล้านบาท หรือลดลงร้อยละ 57.62

อำเภอที่มีการปลูกยางพารามากที่สุดในจังหวัดนราธิวาส ได้แก่ อำเภอศรีสาคร อำเภอโอ๊ะโสะ และอำเภอจะแนะ และอำเภอที่มีการปลูกยางพาราน้อยที่สุดในจังหวัดนราธิวาส คือ อำเภอดากใบ (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดนราธิวาส 2555: 51) ดังตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 ข้อมูลยางพาราจำแนกรายอำเภอของจังหวัดนราธิวาส ปี

อำเภอ	เกษตรกร (ครัวเรือน)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่ให้ผล (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมือง	3,942	41,209	33,149	250.00	8,287.25
บาเจาะ	4,582	24,815	17,249	258.00	4,450.24
ระแงะ	8,436	95,572	69,200	239.00	16,538.80
รือเสาะ	12,293	164,337	142,568	240	34,216.32
สุโหงโกลก	3,407	22,471	18,983	240	4,555.92
สุโหงปาดี	6,421	78,737	69,758	192	13,393.54
ตากใบ	2,086	7,579	5,882	219	1,288.16
แว้ง	5,969	108,038	93,045	232	21,586.44
ยี่งอ	4,970	48,219	42,086	225	9,469.35
ศรีสาคร	5,079	171,985	143,950	240	34,548.00
สุคิริน	3,891	53,559	44,512	282	12,552.38
จะแนะ	5,826	133,244	111,786	233	26,046.14
เจาะไอร้อง	5,538	39,249	31,455	241	7,580.66
รวม	72,440	989,014	823,623	237.77	194,513.19

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดนราธิวาสปี 2555

4.4 รูปแบบระบบการทำสวนยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่จะนิยมทำสวนยางพาราโดยรูปแบบมีดังนี้

4.4.1 ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกพืช เกษตรกรชาวสวนยางในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนิยมนการทำสวนยางแล้วยังมีการปลูกพืชต่างๆ ในลักษณะดังต่อไปนี้

1) การทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกพืชแซม โดยหลังเสร็จสิ้นการปลูกยางพาราซึ่งเป็นพืชหลัก เกษตรกรจะทำการปลูกพืชแซมลงไประหว่างต้นและระหว่างแถวของต้นยางพารา เช่น ถั่วลิสง ถั่วพุด มั้หนุ พืชตระกูลถั่ว แตงโม ข้าวโพด และพืชผักล้มลุกต่างๆ

2) การทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกไม้ยืนต้น เกษตรกรชาวสวนยางในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากจะปลูกยางพาราแล้ว ยังนิยมปลูกไม้ยืนต้นประเภทไม้

ผล เช่น จังหวัดปัตตานีปลูกทุเรียน สะตอ มะพร้าว เนียง จังหวัดยะลาปลูกส้มโชกุน ลองกอง สะตอ เนียงนก เนียง ลำแพะ จำปาตะ จังหวัดนราธิวาสปลูกลองกอง ทุเรียน สะตอ เนียง เนียงนก และมังคุด นอกจากนี้ยังนิยมปลูกไม้ยืนต้นประเภทใช้สอย เช่น สะเดาช้าง กันเกรา และไผ่ชนิดต่างๆ ร่วมอยู่ด้วย

3) การทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการทำนา เกษตรกรชาวสวนยางในเขตพื้นที่

3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีหลายพื้นที่ยังมีการทำนาเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน โดยจะนิยมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง เช่น หอมกระดังงา ชูบกัณฑ์ดั่ง ลูกเขียว ข้าวจินตะเต๊ะ เขียวงู และลูกนก เป็นต้น

4.4.2 ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรชาวสวนยางใน 3

จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากทำสวนยางพาราแล้วยังมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทต่างๆ เช่น เกษตรกรชาวสวนยางในอำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส จะทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการเลี้ยงแพะ เกษตรกรชาวสวนยางในอำเภอเบตง อำเภอบันนังสตา และอำเภอธารโต จังหวัดยะลา จะทำฟาร์มสวนยางพาราร่วมกับการเลี้ยงไก่เบตง เกษตรกรชาวสวนยางในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ทำฟาร์มสวนยางพาราร่วมกับการเลี้ยงไก่ และเลี้ยงปลา เป็นต้น

4.4.3 ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน การ

ทำฟาร์มในรูปแบบนี้เป็นระบบการทำฟาร์มสวนยางที่เกษตรกรชาวสวนยางในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ในอดีตที่เรียกว่า “สวนคูซัง” ซึ่งเป็นสวนที่มีทั้งไม้ผล ยางพารา ไม้ใช้สอย พืชสมุนไพร และการเลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ ร่วมด้วย นับเป็นสวนมรดกของบรรพบุรุษที่ปลูกไว้ให้ลูกหลานได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น สวนคูซังแถบลุ่มน้ำสายบุรี ลุ่มน้ำปัตตานี และเทือกเขาบูโด เป็นต้น สำหรับในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐส่งเสริมให้เกษตรกรปฏิบัติตามหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียงตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ ทำให้มีความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตร ทั้งพืชอาหาร พืชพลังงาน ไม้ใช้สอย พืชสมุนไพร เลี้ยงสัตว์ ประมง การผลิตปุ๋ย และการผลิตสารชีวภาพกำจัดแมลง เป็นต้น ซึ่งนอกจากเป็นแหล่งอาหารแล้วยังสามารถเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สรุปการผลิตยางพาราในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เริ่มในปี พ.ศ. 2445 โดยชาวเดนมาร์กได้นำพันธุ์ยางพารามาปลูกเป็นสวนยางพาราที่อำเภอยี่งอ จังหวัดนราธิวาส และหลังจากนั้นก็ได้นำไปปลูกกันแพร่หลายในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยในปี พ.ศ. 2555 จังหวัดปัตตานี มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 386,495 ไร่ เนื้อที่เปิดกรีด 313,303 ไร่ ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 82,083.69 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 262.00 กิโลกรัม จังหวัดยะลา มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 1,287,962 ไร่ ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 968,176 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 260.94 กิโลกรัม จังหวัดนราธิวาส มีเนื้อที่ปลูกยางพารา จำนวน 989,014 ไร่ ผลผลิตรวมทั้งจังหวัด 194,513.19 ตัน ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ทั้งจังหวัด 237.77 กิโลกรัม ทางด้านรูปแบบระบบการทำฟาร์ม

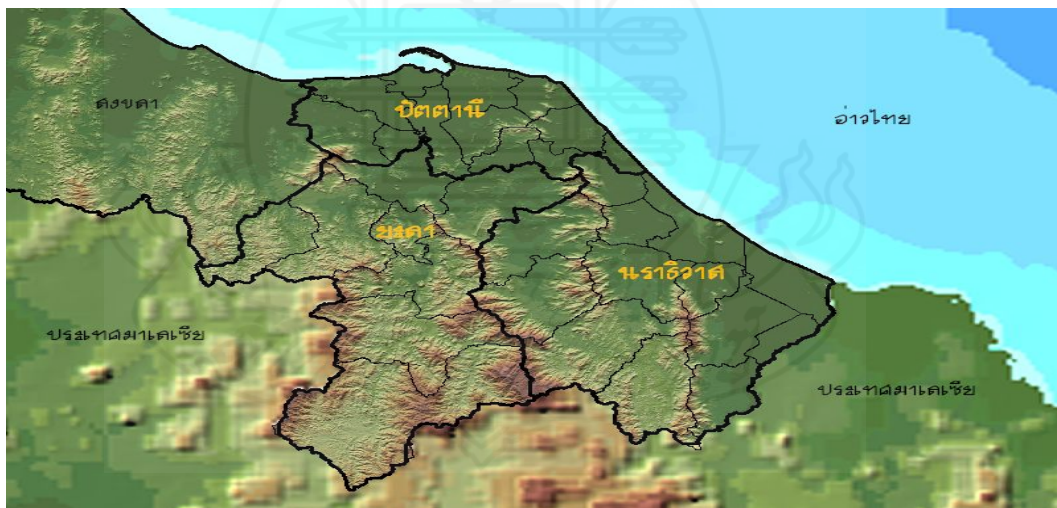
สวนยางพาราแบ่งออกกว้างๆได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกพืช รูปแบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ และรูปแบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการทำกิจกรรมเกษตรแบบผสมผสาน

5. บริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้

บริบทของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่ พัฒนาการทางภูมิรัฐศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สภาพทั่วไปของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

5.1 พัฒนาการทางภูมิรัฐศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ดินแดน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเจริญรุ่งเรืองถึงระดับที่เรียกขานกันว่า เป็นอาณาจักรมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ซึ่งถือเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของอาณาจักรไทย สิ่งที่ยืนยันใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความภาคภูมิใจ ได้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่บ่งบอกถึงพัฒนาการทางสังคมของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน (ครองชัย หัตถา สืบค้นคืนวันที่ 23 มีนาคม 2556) <http://www.islammore.com>

ภาพที่ 2.6 ภาพแผนที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ที่มา: <http://www.islammore.com>

พัฒนาการทางภูมิรัฐศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันได้แก่ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ก่อนการจัดตั้งเป็นจังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2476 ดินแดนแห่งนี้ผ่านอารยธรรมมาหลายยุคสมัยตามลำดับ ดังนี้

5.1.1 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการอยู่อาศัยของชนพื้นเมืองมาแต่ก่อน 3,000 ปีที่ผ่านมา หลักฐานที่สำคัญ ได้แก่ ภาพเขียนสี สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ถ้ำศิลา จังหวัดยะลา เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ขวานหิน ซึ่งพบหลายแห่งตามถ้ำและที่ราบ

5.1.2 สมัยเริ่มประวัติศาสตร์ ประมาณ 2,000 ปี ที่ผ่านมาถึงราว พ.ศ. 700 มีชาวอินเดีย และชาวอาหรับบางกลุ่มเดินทางมายังแถบนี้ พร้อมทั้งนำศาสนาและวัฒนธรรมมาเผยแพร่ ทำให้ศาสนาฮินดูเริ่มเข้ามาในระบายนี ชนพื้นเมืองเริ่มค้าขายกับชนต่างถิ่น เริ่มตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มมากขึ้นบริเวณปากแม่น้ำและชุมชน บางแห่งขยายตัวเป็นเมืองในเวลาต่อมา

5.1.3 สมัยอาณาจักรโบราณลังกาสุกะหรือลังกาสุกะ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-14 ถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของลังกาสุกะหรือลังกาสุกะ มีแหล่งโบราณสถานแถบท่าสาป จังหวัดยะลา และอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ที่ยังคงปรากฏร่องรอยเป็นจำนวนมากถูกสร้างขึ้นในระบายนี โดยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา

5.1.4 สมัยลังกาสุกะภายใต้การปกครองของศรีวิชัย ราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15 ลังกาสุกะ ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรศรีวิชัย ชาวลังกาสุกะยอมรับนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอย่างแพร่หลาย ศาสนสถานหลายแห่งและศิลปวัตถุในพุทธศาสนาถูกสร้างขึ้นมา รวมทั้งพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่ในถ้ำคูหาภุข จังหวัดยะลา และพุทธรูปปางต่างๆ จำนวนมากมาย

5.1.5 สมัยลังกาสุกะภายใต้อำนาจของโจพะ ลังกาสุกะได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของโจพะในปี พ.ศ. 1567 แต่หลังจากนั้นชาวเมืองลังกาสุกะก็ได้ต่อสู้ยึดคืนมาได้ในปี พ.ศ. 1587 แม้ว่าหลังจากนั้นศรีวิชัยจะกลับมามีอำนาจ แต่ก็พ่ายแพ้ต่ออาณาจักรที่ตั้งขึ้นใหม่ คือ มัชปาหิต ในปี พ.ศ. 1836 ในระบายนีศาสนาอิสลามแผ่เข้ามามากขึ้นโดยพ่อค้าและนักเผยแพร่ศาสนา

5.1.6 สมัยลังกาสุกะภายใต้อำนาจของสุโขทัย-อยุธยาและมัชปาหิต ในปี พ.ศ. 1838 กองทัพสุโขทัยซึ่งลงมาอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่ต้นรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง ร่วมกับกองทัพเรือนนครศรีธรรมราชลงไปทำสงครามเพื่อปกครองเมืองต่างๆ บริเวณปลายแหลมมลายูไปจนถึงเตมาสิก (สิงคโปร์ในปัจจุบัน) ไปจนถึงเมืองปาโซ บนเกาะสุมาตรา ดำเนินนครศรีธรรมราชบันทึกไว้ว่าไทยได้ส่งเจ้าเมืองไปปกครองหัวเมืองมลายู ได้แก่ เมืองปัตตานี (ลังกาสุกะ) เมืองสาย (สายบุรี) เมืองกลันตัน เมืองปาหัง เมืองไทร (ไทรบุรี) เมืองอะเจ (อาเจะห์) แต่ครองอำนาจได้ไม่นาน อาณาจักรมัชปาหิตก็ขยายอำนาจมาปกครองหัวเมืองดังกล่าว โดยลังกาสุกะอยู่ภายใต้อิทธิพลของมัชปาหิตในปี พ.ศ. 1884-1907 ขณะเดียวกันศาสนาอิสลามก็แผ่ขยายเข้ามาเพิ่มขึ้น

5.1.7 สมัยลังกาสุกะล่มสลายและกำเนิดเมืองปัตตานี ในช่วงต้นสมัยอยุธยา มะละกามีอำนาจมากขึ้น และในปี พ.ศ. 1998 ได้บุกเข้าโจมตีเมืองโกตามหลิพย์ของลังกาสุกะ และขยายอำนาจเข้าปกครองเมืองต่างๆ แถบปลายแหลมมาลายู ทำให้ชาวเมืองหันมานับถือศาสนาอิสลาม สำหรับปัตตานีนับพญาอินทราโอรสของราชาศรีวังสาแห่งโกตามหลิพย์ ได้สร้างเมือง “ปัตตานี” ขึ้นใหม่ที่ริมทะเลบ้านกรือเซะ บานา ราว พ.ศ. 2000 ทรงเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม และประกาศเป็นรัฐอิสลามอย่างเป็นทางการ (ครองชัย หัตถา 2548: 40)

5.1.8 สมัยปกครอง 7 หัวเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. 2351 เป็นต้นมา มีการแบ่งการปกครองออกเป็น 7 เมือง ได้แก่ เมืองปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา รามัน ระแงะ และสายบุรี แต่ละเมืองมีเจ้าเมืองซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ

5.1.9 สมัยมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. 2449 รัฐบาลสยามประกาศตั้งมณฑลปัตตานี มีสมุหเทศาภิบาลที่ได้รับการแต่งตั้งจากสยามเป็นผู้ปกครอง มีเมืองเข้าร่วมอยู่ในมณฑลปัตตานี 4 เมือง คือ เมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองสายบุรี และเมืองระแงะ

5.1.10 สมัย 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาค ทำให้ปัตตานี ยะลา นราธิวาส มีฐานะเป็นจังหวัด และมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้บริหารการปกครอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา

5.2 สภาพทั่วไปของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

สภาพทั่วไปของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นสาระสำคัญและนำมากล่าวในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศ และสภาพสังคมและวัฒนธรรม ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะได้นำมาเป็นลำดับต่อไป

5.2.1 สภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประมาณ 6.8 ล้านไร่ (10,936.85 ตารางกิโลเมตร) ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดยะลา 2.8 ล้านไร่ (4,521.07 ตารางกิโลเมตร) จังหวัดนราธิวาส 2.79 ล้านไร่ (4,475.43 ตารางกิโลเมตร) และจังหวัดปัตตานี 1.21 ล้านไร่ (1,940.35 ตารางกิโลเมตร) ดังตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

จังหวัดชายแดนใต้	พื้นที่(ล้านไร่)	ตารางกิโลเมตร
ยะลา	2.8	4,521.07
นราธิวาส	2.79	4,475.43
ปัตตานี	1.21	1,940.35
รวม	6.8	10,936.85

ที่มา: แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2553-2556

โดยพื้นที่ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ ติดต่อกับ
อ่าวไทย และติดต่อกับชายแดนประเทศมาเลเซีย ดังตารางที่ 2.6

ตารางที่ 2.6 อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่างๆ

กลุ่มจังหวัด	ทิศเหนือ	ทิศใต้	ทิศตะวันออก	ทิศตะวันตก
นราธิวาส	จังหวัดปัตตานีและ อ่าวไทย	อ่าวไทยและ ประเทศมาเลเซีย	ประเทศมาเลเซีย	จังหวัดยะลา
ปัตตานี	อ่าวไทย	อำเภอเมือง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา	อ่าวไทย	อำเภอเทพา และอำเภอ สะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา
ยะลา	อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลาและ อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี	รัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย	อำเภอบาเจาะ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส และรัฐเปอร์ลิส ประเทศมาเลเซีย	อำเภอ สะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา และรัฐเคดาห์ ประเทศ มาเลเซีย

ที่มา: แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2553-2556

5.2.2 สภาพทางภูมิอากาศ ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

ด้านสภาพภูมิอากาศกลุ่มจังหวัดภาคใต้ชายแดนนั้น อาจแบ่งตามลักษณะภูมิอากาศออกได้เป็น 2 บริเวณ คือ ฝั่งตะวันออก จัดอยู่ในอากาศแบบฝนเมืองร้อนตลอดปี หรืออากาศแบบป่าดงดิบ เนื่องจากได้รับอิทธิพลทั้งจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีฝนตกมากตลอดปี ส่วนฝั่งตะวันตก ของคาบสมุทรจัดอยู่ในอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีสูงกว่าฝั่งตะวันออก ของคาบสมุทรจึงทำให้ป่าทางฝั่งนี้มีต้นไม้หนาแน่นมากกว่า อุณหภูมิอยู่ระหว่าง 25.2-28.9 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์โดยเฉลี่ยอยู่ระหว่างร้อยละ 75-86 มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 2,367 มิลลิเมตรต่อปี ส่วนในด้านความเร็วลมในเขตพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคใต้ชายแดนนั้น โดยเฉลี่ยระหว่าง 2.8-2.11 น็อต จัดอยู่ในระดับลมเบาถึงลมปานกลาง ลมประจำฤดูที่สำคัญ ได้แก่ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมไปจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มประมาณเดือนพฤษภาคมไปสิ้นสุดในเดือนตุลาคม

5.2.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งอดีตดินแดนบริเวณนี้มีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาตลอด โดยมีการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้น มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นๆ ด้วยทำเลที่ตั้งเอื้ออำนวยแก่การเป็นเมืองท่าเป็นอย่างดี การตั้งถิ่นฐานหรือแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชน เริ่มจากพื้นที่ป่าเขา ต้นลำน้ำ แล้วค่อยๆ กืบคลานมาสู่บริเวณถ้ำที่เป็นภูเขาสูงโคดและเนินบนพื้นที่ราบในกลุ่มท่าสาบ เขาควหา ซึ่งเป็นจุดที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมของกลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2 ทาง คือ ป่าเขาต้นน้ำปัตตานีทางหนึ่ง กับพื้นที่ป่าเขาอำเภอยะหา จังหวัดยะลา ทางด้านตะวันตกอีกทางหนึ่ง กลุ่มชนบริเวณท่าสาบ เขาควหาได้พัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ร่วมสมัยเดียวกันกับกลุ่มชนที่เคลื่อนต่อไป อยู่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำปัตตานียิ่งขึ้น คือ กลายเป็นกลุ่มชนโบราณยะรัง ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นอย่างถาวรและขยายเป็นชุมชนใหญ่ ซึ่งนักวิชาการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีบางท่านเชื่อว่า คือ “อาณาจักรลังกาสุกะ”

ด้านวัฒนธรรม จากอดีต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เคยเป็นเมืองที่มีความเจริญทางการค้าและเป็นเมืองท่าที่มีชื่อเสียง มีพ่อค้าจากซีกโลกตะวันตกและซีกโลกตะวันออกจำนวนมากเข้ามาเป็นเวลานาน ส่งผลทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนพื้นเมืองและกลุ่มชนภายนอก บริเวณนี้จึงมีความหลากหลายทั้งทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น วัฒนธรรมศาสนาพุทธ วัฒนธรรมศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู วัฒนธรรมอิสลาม และวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ยังมีการผสมผสาน 3 วัฒนธรรม 2 ศาสนาหลัก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โครงสร้างทางสังคมของชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลง

ไปตามนโยบายการบริหารประเทศของรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงนโยบายการบริหารประเทศแต่ละครั้งนำมาใช้ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จะส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างสังคมของชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ เพราะโครงสร้างของชุมชนมุสลิม เชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวกันกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ระดับชุมชนจะมีความผูกพันกับผู้นำศาสนา มีโต๊ะอิหม่าม โต๊ะบิลา โต๊ะกอเต็บ และกรรมการมัสยิด มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์ ปกครอง แนะนำและการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แต่จะมีวัฒนธรรมแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ออกมาอย่างชัดเจนตามรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย การแต่งกาย อาหารการกิน ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประสิทธิ์ รัตนมณี และคณะ 2550 จาก <http://culture.pn.psu.ac.th>)

1) ด้านประเพณีวัฒนธรรมศิลปะการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีขนบธรรมเนียมประเพณีใหญ่ๆ ที่สำคัญแบ่งออกได้ตามความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับศาสนา ได้แก่ (1) ประเพณีของชาวไทยมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลาม โดยมีประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีมาแกปูโละ การเข้าสู่หนัด ประเพณีวันฮารีรายอ ประเพณีวันเมาลิด และประเพณีวันอาชูรอ (2) ประเพณีของชาวไทยพุทธที่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีชิงเปรต ประเพณีลาซัง ประเพณีลากพระ

2) ด้านศิลปะการรำและการละเล่นของชาวพื้นบ้านภาคใต้ อาจแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมได้ 2 กลุ่ม คือ (1) ศิลปะการรำและการละเล่นของชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ได้แก่ ร่องเง้ง ชำแปง มะโย่ง ระบำตารีกีปัส ลิกิสูลู สบ้า และซึละ (2) ศิลปะการรำ และการละเล่นของชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ ได้แก่ โนราหนั่งตะลุง กลองยาว

6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการทำสวนยางพาราของเกษตรกรชาวสวนยาง

1) จากรายงานการวิจัยของ บัญชา สมบูรณ์สุข (ค้นคืนวันที่ 31 ธันวาคม 2556 เรื่อง "รูปแบบการทำสวนยางพารา" พบว่ารูปแบบการทำสวนยางพาราของไทย จาก share.psu.ac.th) สามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบ คือ (1) ป่ายางเป็นการพัฒนารูปแบบแรกเมื่อนำยางพาราเข้ามาปลูกในประเทศไทย ปลูกโดยใช้เมล็ด ส่วนมากจะเป็นพันธุ์ Tjir 1 ซึ่งมีต้นกำเนิดจากประเทศอินโดนีเซีย การปลูกในรูปแบบนี้คือ จะทำการปลูกยางแทนป่าไม้โดยเฉพาะป่าบก โดยการโค่นล้มพืชพันธุ์เก่า รวมทั้งไม้ยืนต้นที่เป็นร่มเงา แล้วทำการปลูกยางด้วยเมล็ด หรือต้นกล้าเพาะจากเมล็ด ปลูกไปตามจุดต่างๆ ภายในพื้นที่แบบไม่เป็นแถวเป็นแนว ปล่อยให้ยางเจริญเติบโตแข่งกับพืชชนิดอื่นๆ

เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน เช่น มันเทศ ข้าว เป็นต้น เมื่อต้นยางโตขึ้นพืชชนิดอื่นๆ ก็โตตาม และเมื่อเกษตรกรเห็นว่ายางสามารถกรีดได้ก็ทำการกรีด ขณะเดียวกันไม้ยืนต้นที่เห็นว่าสามารถใช้ประโยชน์ด้านที่อยู่อาศัยได้ก็ตัดไปทำที่อยู่อาศัย ไม้ยืนต้นที่ให้ผล เช่น สะตอ เนียง เก็บใช้ประโยชน์เพื่อการบริโภค ชาวบ้านเรียกรูปแบบการปลูกยางแบบนี้ว่า “ป่ายาง” ซึ่งเป็นการปลูกยางในระยะเริ่มแรกพร้อมๆ กับแสดงความเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าว ซึ่งเดิมเป็นป่าธรรมชาติ (2) สวนยางพันธุ์ดี เมื่อการจัดเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญสามารถมีผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรมแก่เกษตรกร ประกอบกับมีการพัฒนาวิทยาการเกษตรแผนใหม่ ให้ประชากรยางต่อพื้นที่มากขึ้น เริ่มมีการปราบวัชพืชเกิดขึ้น ไม้ยืนต้นที่แข่งขันการเจริญเติบโตกับยางก็ต้องโค่นทิ้ง พันธุ์ยางส่วนมากก็ยังเป็นยางพันธุ์ Tjit 1 มีการใส่ปุ๋ยบ้างเป็นครั้งคราว เกษตรกรเรียกการทำสวนยางรูปแบบนี้ว่า “สวนยางพันธุ์ดี” (3) สวนยางสงเคราะห์ วิชาการด้านการปรับปรุงพันธุ์ยางซึ่งให้ผลผลิตสูง และการขยายพันธุ์ป้องกันการกลายพันธุ์โดยการติดตาเกิดขึ้น ได้มีการดำเนินการส่งเสริมการปลูกโดยกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางโดยการปลูกทดแทนยางเก่าโดยใช้ยางพันธุ์ดีทดแทน จึงเกิดการโค่นล้มป่ายางและระบบสวนยางพันธุ์ดีแบบเดิมมาปลูกยางพันธุ์ดีโดยการติดตา มีการอาศัยวิชาการแผนใหม่มาดูแลรักษาอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นการกำจัดวัชพืชโดยสารเคมีหรือแรงงานคน มีการใส่ปุ๋ยเป็นระบบ พื้นที่ปลูกยางจะต้องไม่มีไม้ยืนต้นปะปนเลย รูปแบบนี้เกษตรกรเรียกว่า “สวนยางสงเคราะห์” เนื่องจากได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (4) สวนยางที่พัฒนาจากรูปแบบที่ (1) ถึงรูปแบบที่ (3) เมื่อมองถึงสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว ส่วนมากจะเป็นสวนยางสงเคราะห์ อย่างไรก็ตามยังมีระบบป่ายางและสวนยางพันธุ์ดีเหลืออยู่บ้าง แต่สัดส่วนจะน้อยลงตามลำดับ แม้ปัจจุบันจะมีการผ่อนผันกฎระเบียบกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางให้มีการนำพืชยืนต้นหลายชนิดเข้าไปปลูกร่วมกับยาง แต่ในทางปฏิบัติยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เกษตรกรไม่มีความชัดเจนในผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ซึ่งตัวเกษตรกรต้องคำนึงถึงเป็นอันดับแรกมากกว่าเรื่องระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อม ในสภาพรวมจากการพัฒนารูปแบบสวนยางที่กล่าวถึงก่อให้เกิดความหลากหลายของการปลูกพืชร่วมยางในภาคใต้ ความหลากหลายดังกล่าวที่เกิดขึ้นแปรเปลี่ยนไปตามลักษณะการจัดการของเกษตรกร สภาพภูมิประเทศ ตลอดจนการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ทำให้รูปแบบและระบบการปลูกยางพาราในภาคใต้มีความหลากหลาย

นอกจากนี้ยังได้จำแนกรูปแบบระบบการทำสวนยางพารานาขนาดเล็กในภาคใต้ที่พบได้ในปัจจุบัน โดยอาศัยเกณฑ์การจำแนกประเภทกิจกรรมการผลิตของครัวเรือน (farm house activity) ระบบนิเวศเกษตร (Agro - ecozone) และสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม (Social-economics) ซึ่งแบ่งเป็น 6 รูปแบบ ได้แก่ (1) ระบบการทำสวนยางเชิงเดี่ยว (2) ระบบการทำสวนยางร่วมกับการ

ปลูกพืชแซม (3) ระบบการทำสวนยางร่วมกับการทำนา (4) ระบบการทำสวนยางร่วมกับการปลูกไม้ผล (5) ระบบการทำสวนยางร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (6) ระบบการทำสวนยางร่วมกับกิจกรรมเกษตรผสมผสาน

2) จากรายงานการวิจัยของ บัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ (ค้นคืนวันที่ 31 ธันวาคม 2556 จาก www.mcc.cmu.ac.th/Seminar/abstract) เรื่อง "การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการทำสวนยางขนาดเล็กเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม" พบว่าระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กเป็นระบบที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจครัวเรือนของเกษตรกรชาวสวนยางพาราในภาคใต้มาช้านาน เนื่องจากลักษณะฟาร์มสวนยางส่วนใหญ่เป็นฟาร์มขนาดเล็ก (ร้อยละ 93.1 ของฟาร์มสวนยางทั้งหมดในภาคใต้) ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กมีความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น เกษตรกรได้พยายามปรับเปลี่ยนระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นการทำสวนยางพาราร่วมกับกิจกรรมการเกษตรอื่นๆ จากการศึกษาสามารถจำแนกรูปแบบของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กที่พบในปัจจุบันของภาคใต้ 6 รูปแบบ ได้แก่ (1) ระบบการทำฟาร์มสวนยางเชิงเดี่ยว ประมาณร้อยละ 21.1 (2) ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับปลูกพืชแซม ประมาณร้อยละ 26.4 (3) ระบบการทำฟาร์มสวนยางที่มีการปลูกข้าว ประมาณร้อยละ 33.7 (4) ระบบการทำฟาร์มสวนยางที่ไม่มีไม้ผลร่วม ประมาณร้อยละ 11.1 (5) ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ ประมาณร้อยละ 1.9 และ (6) ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับกิจกรรมการเกษตรผสมผสาน

3) จากรายงานการวิจัยของ ปราโมทย์ แก้ววงศ์ศรี และคณะ (ค้นคืน 2 พฤษภาคม 2556 จาก <http://www.thainafe.com>) เรื่อง "ตัวอย่างและรายได้ของวนเกษตรยางพารา" พบการวางแผนปลูกยางพาราที่สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ เป็นแนวคิดซึ่งสามารถช่วยให้เกษตรกรมีรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และจากการศึกษาโดยโครงการวิจัยการเพิ่มผลผลิตในสวนยางขนาดเล็กภายใต้ระบบวนเกษตรได้พบรูปแบบของการทำวนเกษตรในสวนยางพาราในภาคใต้หลายรูปแบบ ดังเช่น ลองกองร่วมยาง มังคุดร่วมยาง สลิแหว่งร่วมยาง กะพ้อร่วมยาง ทั้งรวมยาง สะตอร่วมยาง สะเดาเทียมร่วมยาง กล้ายแซมยาง สับปะรดแซมยาง พริกแซมยาง ฯลฯ และโครงการวิจัยได้ศึกษา สนับสนุนและถ่ายทอดเทคโนโลยีสู่ชาวบ้านด้วยการสร้างแปลงตัวอย่างในการทำวนเกษตรยางพารา เช่น สับปะรดแซมยาง สะเดาเทียมร่วมยาง สลิแหว่งร่วมยาง ฝรั่งร่วมยาง ทั้งนี้เพื่อหวังให้เกิดความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4) จากรายงานการวิจัยของ บัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ (2548: 10) เรื่อง "การปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรชาวสวนยางในระบบการทำฟาร์มสวนยางพาราขนาดเล็ก" พบว่าเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจครัวเรือนในภาคใต้ประเทศไทย

ว่าภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง เกษตรกรชาวสวนยางขนาดเล็กจำเป็นต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลา โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มผลผลิตและรายได้ของครัวเรือน ซึ่งการปรับตัวของระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็ก เห็นได้จากการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในสวนยางพารามากขึ้น ทำให้สามารถแบ่งประเภทระบบการทำฟาร์มสวนยางขนาดเล็กได้ 6 ประเภท ที่พบเห็นส่วนใหญ่ในภาคใต้ ได้แก่ ระบบการทำฟาร์มสวนยางเชิงเดี่ยว ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกพืชแซม ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการทำนา ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการปลูกไม้ผล ระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ และระบบการทำฟาร์มสวนยางร่วมกับกิจกรรมเกษตรผสมผสาน ซึ่งทั้ง 6 ประเภท มีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เหมาะสมในแต่ละสภาพพื้นที่

5) รายงานการวิจัยเรื่อง "การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรในจังหวัดชายแดนภาคใต้" โดย อับดุลฮาฟิซ สะดีมอมะ (2551: 2) พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่การเกษตรที่มีการปลูกยางพารา ลองกอง พืชไร่ เช่น ข้าวโพดหวาน สับปะรดและพืชอื่นๆ ปัญหาที่สำคัญของเกษตรกรในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ประสิทธิภาพการผลิตต่ำและมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตการเกษตรน้อย และเกษตรกรบางส่วนยังอยู่ในภาวะที่ยากจน สาเหตุสำคัญเกิดจากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าถึงการบริการทางวิชาการของภาครัฐได้อย่างเต็มที่ ทำให้ไม่สามารถนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตของตนเองได้ กรมวิชาการเกษตรจึงจำเป็นต้องจัดให้มีการฝึกอบรมหลักสูตรเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เพื่อให้ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการผลิตทางการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สำคัญต่อไป อีกทั้งเกษตรกรใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรได้รับการปรับปรุงอาชีพภาคเกษตร เพื่อจะนำไปสู่การดำรงชีพที่มีความสุขตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ภายใต้การจัดการสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เหมาะสม เอื้ออำนวยต่อกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์โครงการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตรคือ ลดปัญหาความยากจนของเกษตรกร โดยอาศัยการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตภาคเกษตรกรรม สร้างความยั่งยืนในกระบวนการพัฒนาอาชีพด้านเกษตรกรรม โดยพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในพื้นที่ และขยายผลปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาภาคเกษตรกรรมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเอง

1) จากรายงานการวิจัยของ จิราวุธ ศรีสุวรรณ (2550: 1-2) เรื่อง "ศักยภาพของพุทธเกษตรกรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนพุทธเกษตรกรรม" พบว่าสังคมไทยในอดีตเป็นสังคม

เกษตรกรรมที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ สมาชิกในสังคมเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ มีวิถีการดำรงชีวิต การผลิต ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่หลากหลาย จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายจากธรรมชาติ มีการดำรงชีพอยู่บนฐานของเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นหลัก ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนจะเป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ช่วยเหลือค้ำจุนซึ่งกันและกัน มีระบบเศรษฐกิจพื้นฐานที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน และแบ่งปันด้วยน้ำใจเอื้ออารี สามารถสร้างความพอเพียงให้กับชุมชนและครอบครัวได้ หลังจากประเทศไทยมีการพัฒนาโดยมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ และเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ทำให้กระบวนการทัศน์และการจัดระเบียบสังคม รวมทั้งโครงสร้างของสังคมไทยเปลี่ยนไปจากเดิมมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม สำหรับภาคเกษตรกรรมได้ถูกกระทบจากนโยบายของรัฐที่ต้องการผลิตเพื่อการส่งออก โดยเกษตรกรต้องมีการขยายพื้นที่เพื่อการผลิต และพึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มการผลิตจึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการทำเกษตรแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำเกษตรแผนใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้สูงขึ้น ทั้งนี้เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ ผลกระทบที่ตามมาคือปัญหาการมีหนี้สินของเกษตรกร เพราะต้องมีการพึ่งพิงเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร และสิ่งเหล่านี้ก็เป็นสาเหตุทำให้การลงทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น ดังนั้นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่เน้นแต่เรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย นอกจากปัญหาการเป็นหนี้สินแล้วยังเกิดปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองและปัญหาอาชญากรรมอื่นๆ เป็นต้น

2) จากรายงานการวิจัยของ สุวิทย์ พันธุ์สุมาและคณะ (2549: 45) เรื่อง "การศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองแบบยั่งยืนของเกษตรกรในเขตพื้นที่ชลประทาน: กรณีศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์" ให้ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย และเชิงปฏิบัติจากการที่ได้วิจัยไว้ ดังนี้

(1) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยด้านเทคโนโลยี การที่เกษตรกรต้องพึ่งพาเครื่องจักรกลการเกษตรอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นที่ทราบกันดีว่าปัญหาราคาน้ำมันส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตสูงและมีแนวโน้มจะสูงขึ้นเรื่อยๆ แนวทางการใช้ประโยชน์จากพืชน้ำมัน เช่น ปาล์ม สบู่ดำ และอื่นๆ มาปรับปรุงคุณสมบัติให้ใช้กับเครื่องจักรกลการเกษตรได้เป็นแนวทางที่เกษตรกรจะต้องช่วยกันคิดและช่วยกันทำ เพราะเป็นการลดรายจ่ายได้มาก โดยต้องรวมกลุ่มกันทำจึงจะประสบความสำเร็จ ในขั้นต้นต้องศึกษาข้อมูลหาความรู้ และหากเป็นไปได้การศึกษาจากกลุ่มเกษตรกรที่ได้ดำเนินการในเรื่องนี้แล้วและประสบความสำเร็จเป็นสิ่งที่น่าทำเพราะจะมองเห็นภาพรวมด้านต่างๆ ชัดเจนและเร็วขึ้น

(2) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ในปัจจุบันแม้ว่าเกษตรกรจะมีแหล่งเงินทุนในระบบที่จะให้กู้ยืมได้ง่ายและมีขั้นตอนไม่ยุ่งยาก แต่เกษตรกรต้องไม่ละเลยถึงการมีทุนเป็นของตนเองหรือกลุ่มตนเอง มีการบริหารเงินทุนกันเองจะเป็นประโยชน์ เพราะหากเกษตรกรมีกองทุนเป็นของตนเอง ดอกเบี้ยที่เกษตรกรต้องชำระก็จะนำมาเป็นประโยชน์ต่อพวกตนได้โดยตรง และหากมีเงินทุนสูงพอก็อาจให้กลุ่มอื่นกู้ยืมได้ ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นกลุ่มกองทุนออมทรัพย์ที่ประสบความสำเร็จมากมาย ทุกแห่งเริ่มต้นจากกองทุนเล็กๆ แล้วพัฒนาเป็นกองทุนขนาดใหญ่ในเวลาต่อมาทั้งสิ้น

(3) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยด้านทรัพยากรธรรมชาติ ในเชิงปริมาณของที่ดินของเกษตรกรในเขตพื้นที่ชลประทานนั้น โดยรวมแล้วจำนวนขั้นด่ำที่สุดถือว่าเพียงพอที่จะใช้ในการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้เรื่องของแหล่งน้ำก็มีความอุดมสมบูรณ์กว่าพื้นที่นอกเขตชลประทาน เกษตรกรต้องวางแผนการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้คุ้มค่า หลังทำนาแล้วควรปลูกพืชในฤดูแล้งที่ใช้น้ำน้อย ในจำนวนที่สามารถทำได้เองทั้งหมดไม่ต้องจ้างแรงงาน หรือต้องกู้เงินจำนวนมากมาลงทุน และต้องมีการปรับปรุงบำรุงดินโดยให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดโดยการผลิตปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยชีวภาพใช้เอง

(4) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปัจจัยด้านสังคมและการเมือง เกษตรกรจะมีการเข้าร่วมกลุ่มกันอยู่แล้วทุกคน สิ่งที่เกษตรกรจะต้องทำคือการทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและพัฒนาไปสู่การสามารถยืนอยู่บนลำแข้งของตนเองได้ เกษตรกรจะต้องพัฒนาเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ เพื่อขยายฐานความร่วมมือ ขยายการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งระดับกลุ่มและเครือข่าย และใช้พลังของกลุ่มหรือเครือข่ายผลักดันไปสู่การพึ่งพาตนเองในทุกด้าน ตัดแนวคิดเรื่องการรับความช่วยเหลือจากทางราชการออกไป หน่วยงานภาครัฐเองก็ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการสนับสนุนส่งเสริมช่วยเหลือที่จะนำไปสู่การให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองให้ได้

3) จากรายงานการวิจัยของ พงนิษฐ์ ทรัพย์สมาน (2551:1) เรื่อง "วิถีชีวิตการพึ่งพาตนเองของชุมชนต้นน้ำเขาพระ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา" พบว่า วิถีการพึ่งตนเองของชุมชนต้นน้ำเขาพระ ซึ่งประกอบด้วย 5 หมู่บ้าน สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยสามารถพึ่งตนเองได้ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านเทคโนโลยี ดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืช การทำฝายชะลอน้ำ และการทำประปาภูเขา (2) ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวมีรายได้เฉลี่ย 650,500 บาทต่อปี มีที่ดิน 18-23 ไร่ต่อครอบครัว อาชีพทำสวนยาง สวนผลไม้ และทำนา (3) ด้านทรัพยากร มีที่ดินและน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่ร่วมกับป่าได้ดี มีการปลูกป่าเพื่อเป็นไม้ใช้สอยและพืชสวนครัว (4) ด้านจิตใจ ชาวชุมชนเขาพระเป็นชุมชน 2 ศาสนา คือ พุทธและ

มุสลิมที่ยึดมั่นในศาสนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีการเรียนรู้และทำกิจกรรมร่วมกัน และ (5) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมชนบท มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลกัน

4) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550 ออนไลน์ อ้างถึงในกนกกาญจน์ จีววงศ์ 2552: 31) ซึ่งให้ความหมายการพึ่งตนเองว่า "ความพอมีพอกิน" โดยแบ่งเป็นการพึ่งตนเอง 5 ด้าน คือ (1) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม (2) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นการสร้างเครือข่ายชุมชน (3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหามามูลค่าเพิ่ม (4) ด้านเทคโนโลยี (ภูมิปัญญาชาวบ้าน) จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีเข้ามาใหม่ซึ่งมีทั้งดีและไม่ดี แยกแยะยาก แต่ก็ต้องมีพอสมควรเพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่บ้าน การพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับภูมิสังคม (5) ด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่นักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ แต่ไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่าย กล่าวคือต้องปรับทิศทางในเบื้องต้นมุ่งลดรายจ่ายก่อน

จะเห็นได้ว่าการพึ่งตนเอง การปฏิบัติตนของบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง และช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นการระคนอื่นมากเกินไป มีความมั่นคงสมบูรณ์ในชีวิตโดยใช้หลักการพึ่งตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

1) จากรายงานการวิจัยของ ประสิทธิ์ รัตนมณี และคณะ (2550) เรื่อง "วัฒนธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส)" พบว่าวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นอาจจะมีความแตกต่างกัน หรือในบางท้องถิ่นอาจจะคล้ายคลึงกัน มีการผสมผสานกัน เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีการติดต่อกับโลกภายนอก ต่างกลุ่ม ต่างชาติพันธุ์ ต่างศาสนา วัฒนธรรมย่อมมีการรับและการถ่ายทอดซึ่งกันและกัน จึงก่อให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทางด้านพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน บริเวณภาคใต้ตอนล่างประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส อดีตดินแดนบริเวณนี้มีผู้คนตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาตลอด โดยมีการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้น มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นๆ ด้วยทำเลที่ตั้งเอื้ออำนวยแก่การเป็นเมืองท่าเป็นอย่างดี การตั้งถิ่นฐานหรือแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชน เริ่มจากพื้นที่ป่าเขา ดันลำน้ำแล้วค่อยๆ คืบคลานมาสู่บริเวณลุ่มน้ำที่เป็นภูเขาลูกโดดและเนินบนพื้นที่ราบในกลุ่มท่าสาบ เขาภูเขา ซึ่งเป็นจุดที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมของกลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2 ทาง คือ ป่าเขาดันน้ำ ปัตตานีทางหนึ่งกับพื้นที่ป่าเขาอำเภอยะหา จังหวัดยะลา ทางด้านตะวันตกอีกทางหนึ่ง กลุ่มชนบริเวณท่าสาบ เขาภูเขาได้พัฒนาขึ้นเป็นกลุ่มชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ร่วมสมัยเดียวกันกับกลุ่มชนที่เคลื่อนต่อไป อยู่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำปัตตานียิ่งขึ้น คือ กลายเป็นกลุ่มชนโบราณยะรัง

ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นอย่างถาวรและขยายเป็นชุมชนใหญ่ ซึ่งนักวิชาการทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีบางท่านเชื่อว่า คือ “อาณาจักรลังกาสุกะ”

ด้านวัฒนธรรม จากอดีต 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เคยเป็นเมืองที่มีความเจริญทางการค้าและเป็นเมืองท่าที่มีชื่อเสียง มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนพื้นเมืองและกลุ่มชนภายนอก บริเวณนี้จึงมีความหลากหลายทั้งทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม แบ่งออกได้เป็น วัฒนธรรมศาสนาพุทธ วัฒนธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วัฒนธรรมอิสลาม และวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรม 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ยังมีการผสมผสาน 3 วัฒนธรรม 2 ศาสนาหลัก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยโครงสร้างของชุมชนมุสลิม เชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวกันกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ระดับชุมชนจะมีความผูกพันกับผู้นำศาสนา มีโต๊ะอิหม่าม โต๊ะบิลา โต๊ะกอเต็บ และกรรมการมัสยิด มีบทบาทหน้าที่ในการสร้างความสัมพันธ์ ปกครอง แนะนำ และการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แต่จะมีวัฒนธรรมแสดงความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ออกมาอย่างชัดเจนตามรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ด้านการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย การแต่งกาย อาหารการกิน ขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรม ศิลปะการแสดง การละเล่นพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) จากรายงานการวิจัยของ ประสิทธิ์ รัตนมณี และคณะ (2551: บทคัดย่อ) เรื่อง "ประเพณีลาซัง-แต่งงาน โต๊ะชุมพุก ตำบลควน อำเภอบะนัง จังหวัดปัตตานี" ศึกษารูปแบบพิธีกรรมคุณค่าทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งออกได้ 3 ยุค ได้แก่ (1) ยุคการพึ่งพาธรรมชาติ การร่วมกลุ่มประกอบพิธีกรรมลาซัง-แต่งงาน โต๊ะชุมพุกให้ความสำคัญต่อธรรมชาติเพื่อขอขมา ตอบแทนคุณ จะได้โลกสงบและเผ่าชั่งข้าวเพื่อเตรียมฤดูการทำนาปีต่อไปในเดือนหก มีหมอลำพิธีกรรมคุณฤกษ์ยามวันเวลาที่เปี่ยมมงคล แต่ละปีใช้กองช่างข้าวจัดแต่ง “หุ่นโต๊ะชุมพุก” เพียงพอให้รู้ว่าหุ่นผู้หญิง หุ่นผู้ชาย สมมติชื่อว่า พ่อโพสี แม่โพสพ จะมีอาหารสำหรับบูชา และเช่นภูมิเจ้าที่ พิธีกรรมจึงมีคุณค่าในแง่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างขวัญและกำลังใจในการขนานนาให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ คลบบันดาลให้แปลงนาข้าวมีความอุดมสมบูรณ์ตามรูปแบบวัฒนธรรมตามความเชื่อ (2) ยุคอิทธิพลทางศาสนาพิธีกรรมลาซัง-แต่งงาน หุ่น โต๊ะชุมพุกมีอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาสร้างเงื่อนไขรูปแบบพิธีกรรมในการสร้างหุ่น โต๊ะชุมพุกให้มีลักษณะท้องป่องๆ สมมติชื่อว่า พ่อชุมพุก แม่สุนทรี เป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ เพื่อการเคารพบูชา มีพระสงฆ์เข้ามาเป็นประธานในพิธีกรรม ยกกระดับพิธีกรรมให้มีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ตามรูปแบบวัฒนธรรมความคิด (3) ยุคการจัดการทางสังคม มีองค์การบริหารส่วนตำบลเข้ามาบริหารจัดการยกกระดับประเพณีลาซัง-แต่งงาน โต๊ะชุมพุก ให้เป็น “หนึ่งประเพณี หนึ่งการท่องเที่ยว” กำหนดจัดงานประจำปีตรงกับ “วันพีชมงคล” ลักษณะหุ่น โต๊ะชุมพุกจะมีลักษณะผู้หญิง

สวสย ผู้ชายหล่อ มีเกียรดี มีฐานะทางสังคม ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนสมมติชื่อตามลักษณะความพึงพอใจมีกิจกรรมหนุนเสริมทางสังคม คุณค่าพิธีกรรมเน้นความสามัคคีในชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ว่าตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบระบบการผลิต และระบบการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งผู้ศึกษาอาจนำไปกำหนดตัวแปร ในกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีดังนี้

1) บริบททั่วไป ปัจจัยภายใน และภายนอกของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย (1) บริบททั่วไป ได้แก่ ด้านสภาพของสวนยางพารา ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและการสื่อสาร และด้านวัฒนธรรม (2) ปัจจัยภายในของเกษตรกรชาวสวนยาง ได้แก่ ข้อมูลสภาพพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ กายภาพ และชีวภาพของเกษตรกรชาวสวนยาง และ (3) ปัจจัยภายนอกของเกษตรกรชาวสวนยาง(ภายในและภายนอกประเทศ) ได้แก่ นโยบาย การเมือง ความมั่นคง นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ และกระแสต่างประเทศ

2) รูปแบบ ศักยภาพ และความพึงพอใจในระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูล (1) รูปแบบระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง ได้แก่ แนวคิดในการพึ่งพาตนเอง รูปแบบระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง (2) ศักยภาพระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ข้อมูลในระดับการปฏิบัติต่อประเด็นมิติการพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม (3) ความพึงพอใจในระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ข้อมูลในระดับความพึงพอใจต่อประเด็นมิติการพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม

3) ปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูล (1) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง (2) ปัจจัยภายใน และภายนอกที่มีความเกี่ยวข้องในระบบการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

4) วิธีการ ลักษณะ รูปแบบ ประเด็นการส่งเสริม และปัญหาการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูล (1) วิธีการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ข้อมูลระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับมวลชน (2) ลักษณะการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัด

ชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ข้อมูลลักษณะการส่งเสริมการเรียนรู้จากแปลงตัวอย่างในท้องถิ่น การรวบรวมผู้รู้ในภูมิสังคม การให้ความรู้และจัดเวทีสนทนา เป็นต้น (3) ประเด็นการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูลในมิติการพึ่งพาตนเองประเด็นด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม (4) ปัญหาในการส่งเสริม ประกอบด้วยข้อมูล ปัญหาทั่วไป ปัญหาด้านเกษตรกร และข้อเสนอแนะ

5) การได้รับข่าวสาร ความคิดเห็นต่อกระบวนการสื่อสาร (SMSR) และปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเพื่อการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูล (1) ความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางต่อแหล่งและระดับการได้รับข่าวสารด้านการเกษตร ได้แก่ ประเด็นข่าวสารจากสื่อบุคคล สื่อกลุ่ม และสื่อมวลชน (2) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อกระบวนการสื่อสาร (SMSR) ในการส่งเสริม ประกอบด้วยข้อมูล ผู้ทำหน้าที่ส่งเสริม ข้อมูลข่าวสาร สื่อ/ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับการส่งเสริม

6) การพัฒนายุทธศาสตร์ แผนงาน และโครงการในการสนับสนุนของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยข้อมูล (1) การพัฒนายุทธศาสตร์ในการส่งเสริมสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต การสร้างความมั่นคงให้เกษตรกรชาวสวนยาง การส่งเสริมพัฒนาตลาดยางพาราและไม้ยางพารา การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา การส่งเสริมการทำกิจกรรมการเกษตรแบบผสมผสาน และด้านคุณภาพชีวิต (2) หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ภาครัฐ ภาครัฐวิสาหกิจ ภาคท้องถิ่น และภาคเอกชน (3) แผนงาน โครงการ และกิจกรรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานส่งเสริมและสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ แผนงาน/โครงการในระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ